

Ett brusande äventyr från fjäll till hav,
med naturens och kulturens mångfald
som källa till utveckling, upplevelser
och livskvalitet!

Rapport från förstudien om

Biosfärområde Vindelälven-Juhtatdahka

Vild, vacker och världskänd

En förstudie genomförd i samarbete mellan Arjeplogs kommun, Sorsele kommun, Lycksele kommun, Vännäs kommun, Vindelns kommun, Umeå kommun, Världsnaturfonden och Länsstyrelsen i Västerbotten. 2014-11

Förord

Sedan augusti 2013 har det genomförts en förstudie med syftet att utreda förutsättningarna för Vindelälven att bli ett av UNESCOs biosfärområden, ett modellområde för hållbar utveckling.

I denna rapport har den information som samlats in under förstudien sammanställts för att visa hur riktlinjer och bedömningskriterier från UNESCO och den svenska kommittén för ”Människan och Biosfären” (MAB) matchas av ett framtida biosfärområde i Vindelälvsdalen. Rapporten från förstudien avser också att fungera som en sammanställning av vad boende och verkande i älvdalen under förstudien lyft fram som viktigt för ett framtida biosfärområde att arbeta med. Många av synpunkter som inkommit har sammanfattats och sorterats in under rubrikerna *utveckla*, *bevara* och *stödja* vilket utgör ett biosfärområdes tre olika fokusområden.

Minns ni Hasse Alfredssons monolog om pastor Jansson som sade ”Livet är som en påse, tomt och innehållslöst om man inte fyller det med något.”? Det samma kan man säga gäller för ett biosfärområde. Men med det engagemang som visats i älvdalen under förstudien och med stöd av de tankar och idéer som kommit fram under de möten som hållits så kan man redan nu lugnt säga att det inte finns den minsta risk för att ett biosfärområde Vindelälven blir en tom påse!

Rapporten har remisshanterats av en brett sammansatt referensgrupp, dessutom har alla intresserade haft möjlighet att komma med synpunkter. Det är många bra synpunkter som efter remissen arbetats in i rapporten. Vissa synpunkter kommer att hanteras först i en framtida ansökan till UNESCO då man går djupare in i beskrivningarna av det framtida biosfärområdet.

Rapporten utgör slutligen Vindelälvens ansökan om att under tre år få verka som ett biosfärkandidatområde. Under en biosfärkandidatur ska en biosfäransökan till UNESCO arbetas fram. En biosfärkandidatur skulle också möjliggöra för oss i älvdalen att genomföra faktiska insatser på resan mot vad vi tillsammans menar och önskar att hållbar utveckling skall innebära för Vindelälvsdalen.

Kajsa Berggren
Projektledare förstudie Vindelälven
2013-08-01 till 2014-12-31

Innehållsförteckning

Sammanfattning	1
Inledning	5
Bakgrund till förstudien	5
Förstudiens syfte och mål	6
Organisation och metod	7
Människan och biosfären	8
UNESCOs nätverk av modellområden för hållbar utveckling	8
Zonering för strategisk planering	9
Svenska MAB kommitténs urvalskriterier	9
Vindelälvens förutsättningar att bilda ett biosfärområde	11
Mångfald	11
Vindelälvens mångfald av kulturmiljöer	11
Vindelälvens mångfald av naturmiljöer	16
Lokalt engagemang	19
Lokalt initiativ startskottet för Vindelälvens biosfärresa	19
Lokalt engagemang för älven starkt sedan länge	19
Kunskap och erfarenhet	21
Storlek	23
Avgränsning av framtida biosfärområde	23
Zonering i framtida biosfärområde	24
Antal	25
Tankar om framtida insatser för biosfärkandidat Vindelälven inom de	
3 huvudfunktionerna för biosfärområden	26
Utveckla	28
Bevara	32
Stödja	35
Vindelälvens fortsatta arbete mot utnämning till biosfärområde	40
Uppgifter som biosfärkandidat	41
Biosfärkontor	42
Biosfärkoordinator	43
Biosfärkandidatorganisation	44
Underlag för finansiering	45
Tidplan för kandidaturen	47

Sammanfattning

Förstudie om Vindelälven som biosfärområde

I Vindelälvsdalen finns det sedan länge ett stort lokalt, regionalt och nationellt engagemang och projektverksamheten i området är omfattande. För 50 år sen planerade man att bygga en rad kraftverk i Vindelälven. Starka folkliga protester växte fram längs Vindelälven och Laisälven. 1970 beslöt den socialdemokratiska regeringen att Vindelälven skulle få förbli fritt strömmande och 1993 utsågs Vindelälven till en av Sveriges 4 nationalälvar. Engagemanget runt älven lever vidare. En brett förankrad önskan om att samla regionen och människorna från fjäll till kust och om att hitta nya vägar för att möjliggöra en långsiktigt positiv och hållbar utveckling för området har legat till grund för beslutet om att genomföra en förstudie om Vindelälvsdalens möjligheter att som biosfärområde bli en del av UNESCOs globala biosfärnätverk.

Initiativet till att genomföra en förstudie togs gemensamt av kommunerna längs Vindelälven, Världsnaturfonden och Länsstyrelsen i Västerbotten. Avsikten med förstudien var att utreda om Vindelälven har de förutsättningar som krävs för att i framtiden bli ett av UNESCOs biosfärområden, ett modellområde för hållbar utveckling. I denna rapport har den information som samlats under förstudien sammanställts för att visa på hur uppsatta riktlinjer och bedömningskriterier från UNESCO och den svenska kommittén för "Människan och Biosfären" (MAB) skulle kunna mötas av ett framtida biosfärområde i Vindelälvsdalen. Under förstudien har synpunkter inhämtats från boende och verkande i älvdalen för att tillsammans formulera vad begreppet hållbar utveckling i Vindelälvsdalen kan innefatta och hur ett framtida biosfärområde skulle kunna bidra.

Biosfärområden – hållbar utveckling i praktiken

Biosfärområden är områden med höga landskapsvärden som skall fungera som modellområden för hållbar utveckling. Biosfärområdena är utpekade av UNESCO som en del i programmet "Man and the Biosphere". Syftet med biosfärområden är att utveckla kunskap och erfarenheter kring frågor om hållbart nyttjande och bevarande av landskapet. Som UNESCOs modellområde antar myndigheter, lokala aktörer, forskare, och boende i området utmaningen att tillsammans praktiskt arbeta med helhetsperspektiv för hållbar utveckling. Biosfärkonceptet har funnits sedan 1970 men det är först under senare år som det har rönt någon större uppmärksamhet i de nordiska länderna. I övriga världen är dock begreppet mer välkänt och det finns idag 631 biosfärområden spridda i 119 länder varav endast 5 finns i Sverige. I dagsläget finns det inget biosfärområde i norra Sverige. I det stora nätverket av biosfärområden samverkar man på flera nivåer, globalt så väl som regionalt.

Biosfärområden fungerar inspirerande och inte reglerande. Biosfärområden tillför inte några nya restriktioner utan det är genom samarbete mellan olika organisationer och aktörer som befintliga resurser, styrmedel och överenskommelser kan fokuseras mot gemensamt satta mål. Genom samverkan mellan bygdens människor ges goda möjligheter att stärka områdets ekonomiska, sociala och ekologiska bärkraft.

Förstudiens slutsatser om vad Vindelälven kan tillföra UNESCOs biosfärnätverk

Förstudien visar att Vindelälven har mycket goda förutsättningar att uppfylla de kriterier som ställs på ett framtida biosfärområde. Vindelälven har mycket att bidra med till såväl det nationella som det internationella biosfärnätverket. Vindelälvens unika komplexitet och mångfald gör att vi här väljer att lyfta fram och fokusera på några specifika områden.

Nationalälv och livsnerv - Juhtadahka

Vindelälven med källflöden i Ammarnäsfjällen mot norska gränsen och en nära 500 km lång sträckning genom Västerbottens fjäll, skog, myr- och kustlandskap är en fritt strömmande nationalälv. Älven har genom alla tider utgjort en viktig flyttled och livsnerv i landskapet för djur och människor. Det finns spår av jägar- och samlarfolk i älvdalen redan från tiden för senaste inlandsisens avsmältning. Renen som var ett viktigt bytesdjur för dessa tidiga människor blev så småningom ett tamdjur. Samernas flytt av renar mellan kust och

fjäll i älvdalen är unik och bland de längsta boskapsmigrationerna man idag över huvud taget känner till. Det Umesamiska ordet för flyttled är "Juhtatdahka" och det är ett bra ord för den funktion som Vindelälven har.

Fritt strömmande vatten av Vindelälvens storlek finns det i dagsläget ytterst få kvar på norra halvklotet. Vindelälvens ekosystem utgör därför ett mycket värdefullt referensvatten. Området som föreslås som framtida biosfärområde är ca 1,3 miljoner ha stort. Det sträcker sig från fjäll till kust och utgör en sammanhållen ekologisk så väl som social enhet. Detta helhetslandskap rymmer en stor mångfald av natur- och kulturmiljöer vilka i dagsläget inte finns representerade i biosfärnätverket, vare sig i Sverige eller internationellt. Älvdalen utgör en naturlig klimatgradient vilket också ger goda möjligheter till klimatforskning i anslutning till de klimatförändringar vi står inför. En hel älvdal, ett helt älv-ekosystem av denna storlek ger fantastiska möjligheter till arbete inom ett biosfärområdes tre huvudfunktioner utveckla, bevara och stödja. 32 % av området är idag formellt naturskyddat och en zonering med redan naturskyddade områden som kärnområden kommer på ett bra sätt att kunna utvecklas under kandidaturen.

Kulturell rikedom med Samisk och Svensk kultur sida vid sida

Vindelälvsdalen har ett unikt och rikt kulturarv från den samiska och svenska kulturen. Den kulturella mångfalden i älvdalen utgör en fantastisk tillgång, en rikedom som också medför utmaningar. Det finns värdefull kunskap i form av språk, hantverk, kultur och näring som rikser att gå förlorade, det finns kunskap som saknas och det finns frågor om rättigheter och oförrätter som ännu skaver och irriterar. Vindelälven som biosfärområde skulle i denna rika kulturella kontext kunna fungera som spänstigt modellområde för frågor runt t.ex. kulturell identitet, hållbar markanvändning och naturförvaltning. Ett biosfärområde som en neutral mötesplats för gemensamt utvecklingsarbete och som testområde för nya idéer skulle kunna bidra med nya vägar för att bygga kunskap, hantera frågor och därigenom skapa värdefulla erfarenheter som många skulle kunna dra nytta av. Från samiskt håll har man påtalat att tiden varit knapp under förstudien och att det framöver behövs finnas såväl gott om tid som resurser för att möjliggöra ett väl förankrat samiskt deltagande i ett framtida styrelsearbete. Detta måste beaktas då man planerar hur biosfärkandidatområdets processer skall utformas.

Lokalt engagemang och delaktighet i ett glesbefolkat landskap påverkat av urbanisering

Viljan och förutsättningarna för att Vindelälvsdalen skall fungera som ett modellområde för hållbar utveckling baserad på älvdalens höga kultur- och naturvärden är goda. Det lokala engagemanget för Vindelälven är sedan länge mycket stort. Vindelälven har höga biologiska och kulturella värden som de boende i älvdalen mår om att bevara. Det lokala intresset för en långsiktigt hållbar utveckling baserad på dessa natur- och kulturvärden är uttalat och den kommunala samverkan som etablerats runt Vindelälven utgör en bra grund för att möjliggöra en sådan utveckling.

Omfattande kommunikation med organisationer och enskilda i älvdalen under förstudien visar att ett stärkt arbete för hållbar utveckling är något man på bred front i älvdalen ser behov av och önskar. Synpunkter på vad som utgör prioriterade områden för hållbar utveckling har under förstudien samlats och sammanställts. Detta material utgör ett fantastiskt underlag för verksamhetsutveckling under biosfärkandidaturen och framåt.

Vindelälvsdalen med sina 1,3 miljoner hektar är en stor landskapsenhet med långa avstånd och begränsande kommunikationer. Förutsättningarna för de boende skiljer sig kraftigt åt beroende på var i älvdalen man befinner sig. Den urbanisering som pågått sedan nittonhundratalets mitt och som fortfarande pågår har bidragit till att forma en heterogen bygd där mer än 96 % av förstudieområdets totala befolkning idag bor inom ca sju mils radie från kusten. Siffror över kommunernas befolkningstäthet visar att fjällkommunerna har 0,2-0,3 personer/km² medan Umeå kommun har 23 personer/m², Stockholms län har i sin tur som jämförelse en befolkningstäthet på 328 personer/km².

De olika förutsättningarna man upplever riskerar att skapa distans där det istället behövs samverkan. Ett gemensamt biosfärområde som arena för skapandet av gemensamma målsättningar för hållbar utveckling blir då extra värdefullt. Älvdalens stora avstånd och befolkningsstruktur ställer särskilda krav på ett framtida biosfärområde för att möjliggöra delaktighet och inflytande på lika villkor för alla i älvdalen. Urbanisering är

ett globalt fenomen. Den kunskap om delaktiggörande processer och tekniker som skapas och vinnas i Vindelälvsdalen kan fungera som inspiration och stöd för många runt om i världen.

Stark miljö för forskning och kunskapsbyggnad

Redan idag pågår omfattande forskning och projektverksamhet i älvdalen. Med Umeå universitet och SLU Umeå inom det föreslagna biosfärområdets gränser finns mycket goda möjligheter att gemensamt utveckla kunskap runt frågor inom en rad olika områden av stor relevans för hållbar utveckling så väl i älvdalen så väl som i ett globalt perspektiv. Inom det föreslagna området finns det också flera olika strukturer inrättade för att tillvarata lokal kunskap kopplat till frågor rörande naturförvaltning. Det finns bland befolkningen också intresse av att som biosfärområde framöver kunna fungera som ett pilotområde för försök med nya former av utvecklad lokal förvaltning och samverkan.

Vormforsen. Foto: Gunnar Strandgren

Förstudiens slutsatser om vad ett biosfärområde skulle kunna medföra i Vindelälvsdalen

- Fungera samlande för hela älvdalen
- Utveckla en gemensam identitet, samhörighet och stolthet i Vindelälvsdalen
- Öka det lokala inflytandet rörande älvdalens utveckling och fungera som modell för goda delaktiggörande processer
- Att Samisk och Svensk kultur blir en unik bas för arbete med hållbar utveckling inom en mängd områden så som ex kulturell identitet, kulturbevarande, hållbar markanvändning och naturförvaltning.
- Verka inspirerande och utveckla möjligheterna för ekonomiskt, ekologiskt och socialt hållbart företagande
- Skapa ett starkt varumärke runt Vindelälven och tydligare sätta Vindelälven på världskartan
- Bevara, utveckla och tillgängliggöra områdets natur- och kulturvärden för att öka områdets attraktionskraft för boende och ge förutsättningar för en utvecklad natur- och kulturturism
- Verka för utvecklade kommunikations- och transportmöjligheter i älvdalen
- Stärka internationell samverkan runt urfolksfrågor
- Attrahera resurser för forskning och utbildning samt fungera som modell för samverkan mellan akademisk kunskap och lokalsamhällets traditionella kunskap
- Bidra till uppnående av våra regionala och nationella miljömål

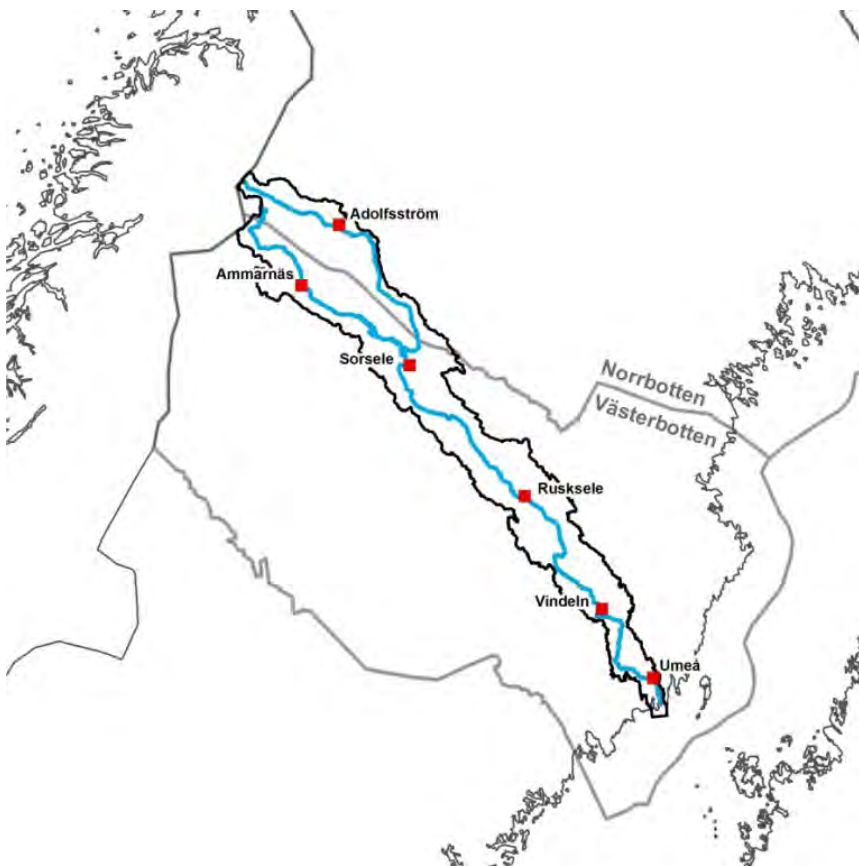
Gemensamma uppgifter för biosfärkandidaturen

- Inrätta en biosfärkandidatorganisation för Vindelälvsdalen
- Rekrytera biosfärkoordinator
- Vidareutveckla samarbetsformer med angränsande regionala landsbygdsaktörer med avseende på strategier, organisation och finansiering
- Driva prioriterade processer och projekt för att stödja de tre huvudfunktionerna (utveckla, bevara och stödja) i området
- Skapa långsiktig finansiering för det framtida biosfärområdet
- Skapa ekonomiska muskler med hjälp av projektmedel, företagssponsring mm. för att möjliggöra ett starkt genomförandearbete inom biosfärkandidatområdet
- Närmare utreda biosfärområdets framtida noder för biosfärinformation och lokalt ledd hållbar utveckling
- Utreda och förankra områdets zoner
- Sprida information om biosfärområdet, genomföra seminarier och workshops
- Utveckla en samlande webb-plattform för biosfärområdet
- I samverkan med universitet och andra aktörer utveckla demonstrationsområden samt initiera och stödja byggandet av ny kunskap genom forskning, miljöanalys och utbildning
- Samla underlag, författa och förankra Vindelälvens ansökan till Unesco
- Utveckla vidare kontakter inom området, med andra biosfärområden och viktiga aktörer nationellt och internationellt.

Inledning

Bakgrund till förstudien om Vindelälven

Vindelälven med källflöden i den skandinaviska fjällkedjan nära den norska gränsen sträcker sig närmare 500 kilometer ner till sammanflödet med Umeälven vid Vännäsby och vidare förbi Umeå ut i Bottenhavet. Vindelälven med sina många forsar och sel är och har genom tiderna varit en unik, vild och vital livsnerv genom det västerbottniska landskapet. Vindelälven är en mycket viktig flyttled ”Juhtatdahka” för samebyarnas säsongsmässiga flyttning av renar mellan markerna i älvdalen.

Figur 1. Karta över utredningsområdet för ett framtida biosfärområde Vindelälven, vilket omfattar avrinningsområdena för Vindelälven, Laisälven och nedre Umeälven.

På 60-talet fanns det planer på att radikalt bygga ut Vindelälven för elproduktion. Detta ledde till en intensiv och ibland uppsplitande debatt, både för och emot en utbyggnad. Den lokala och regionala debatten spred sig till nationell nivå. Striden för Vindelälven kom att bli en symbol för det växande miljöengagemanget i Sverige och inspirerade Evert Taube till att skriva den kända visan ”Änglamark” till Hasse och Tages film ”Äppelkriget”. I ett telegram till Tage Erlander informerar Evert Taube om att han avsåg att emigrera från Sverige för att aldrig återvända vare sig som levande eller död om älven föröddes. Konstnären Olle Blomberg var en annan artist med starkt engagemang i frågan om de norrländska älvarnas utbyggnad. 1970 beslöt regeringen att inte bygga ut Vindelälven. Efter beslutet om att bevara älven fritt strömmande påbörjades utvecklingen av Vindelälvsdalen för turism och rekreation. 1975 utpekades Vindelälven som ett av landets 25 s.k. primära rekreationsområden. Ett samarbetsforum, Vindelälvskommittén inrättades vid den här tiden för att samordna olika insatser för Vindelälven. 1992 ombildades Vindelälvskommittén till Vindelälvs kommunernas ekonomiska förening, VIKOM. Många positiva insatser har gjorts i Vindelälvsdalen genom åren, men ytterligare initiativ krävs för att säkerställa en långsiktigt positiv och hållbar utveckling. De insatser som gjorts utgör en mycket viktig bas att bygga vidare på i det fortsatta samarbetet för en hållbar utveckling i älvdalen.

Befolkningsutvecklingen har varit negativ i norra Sveriges inland de senaste 60 åren, vilket till stora delar beror på den generella urbaniseringstrenden men också på skogsbrukets och övriga basnäringars rationalisering. Mindre orter och byar längs Vindelälven och i övriga inlandet har upplevt en särskilt kraftig minskning av befolkningen. Samtidigt har städerna längs kusten vuxit och utvecklats. Man upplever att det idag finns en onödig distans mellan byar, mellan stad och land och mellan same och svensk i älvdalen. Detta är avstånd som man önskar att överbrygga för att gemensamt och starkare arbeta för hållbar utveckling av älvdalen med förhoppningen att kunna vända negativa trender. Vindelälven är central och de utvecklingsmöjligheter man ser är kopplade till den rika naturen och kulturen som finns i älvdalen, något som återspeglas i den vision som tagits fram inom förstudien för ett framtida biosfärområde Vindelälven.

Önskan att vidareutveckla Vindelälvsdalen som turist och rekreationsområde har funnits i älvdalen allt sedan beslutet om att bevara älven fritt strömmande. Vindelälvsdalen är ett unikt landskap med fantastiska människor och rika natur- och kulturgivna förutsättningar men där utvecklingen stannat av på grund av struktumvandling. Insatser och projekt har genomförts genom åren men, med facit i hand, i otillräcklig omfattning och samordning.

Vindelälvs kommunernas samarbetsforum, VIKOM, uppmärksammade behovet av en tydlig vision och strategi för älvdalens utveckling. Man väckte 2005 idén om att utreda Vindelälvsdalens möjligheter som ett världsarv på UNESCOs världsarvslista. Med ekonomiskt stöd av Länsstyrelsen genomförde VIKOM en idéstudie som blev klar 2008. Den visade på att Vindelälven har natur- och kulturvärden som har bäring på världsarvskriterierna men att det skulle krävas fördjupade studier och samråd för att närmare belysa denna bedömning. Intresset knöts under hand mer och mer till UNESCOs program Människan och biosfären (MAB). Vindelälven som biosfärområde bedömdes vara ett kraftfullt verktyg för en långsiktigt hållbar utveckling för älvdalen. Länsstyrelsen i Västerbotten, VIKOM och Världsnaturfonden initierade därför denna förstudie för att utreda Vindelälvens möjligheter att bli ett av UNESCOs modellområden för hållbar utveckling. Som biosfärområde skulle Vindelälven kunna hitta nya krafter och resurser för det arbete som behöver genomföras och lyftas upp till dess rätta plats på världskartan.

Visionen om Vindelälven

"Biosfärområde Vindelälven – Juhtatdahka"

Vild, vacker och världskänd

Ett brusande äventyr från fjäll till hav, med naturens och kulturens mångfald som källa till utveckling, upplevelser och livskvalitet!

Förstudiens syfte och mål

Syftet med förstudien har varit att i bred samverkan med intresserade och berörda undersöka, utvärdera och beskriva Vindelälvsdalens förutsättningar att bli ett biosfärområde i enlighet med UNESCOs och Svenska MAB kommitténs (MAB = Man and the Biosphere = Människan och biosfären) riktlinjer.

Målsättningarna för förstudien har varit att:

- Utveckla en gemensam vision om Vindelälven som biosfärområde, och påbörja arbetet med att utveckla en profil för det framtida biosfärområdet Vindelälven.
- Sprida kunskap om UNESCOs program "Människan och biosfären" i Vindelälvsdalen
- Ta fram delunderlag för att beskriva Vindelälvsdalens höga natur-, kultur- och sociala värden, karaktär och särart som stöd för en kommande ansökan till UNESCO
- Ta fram förslag över ett framtida biosfärområdes avgränsning och påbörja diskussionen om zoner

- Utveckla ett förslag till organisation för biosfärområdet och arbeta med frågan om var ett framtida Biosfärkontor bäst placeras.
- Utveckla finansieringsförslag för ett framtida fortlöpande biosfärarbete.
- Identifiera pågående forskning, projekt och initiativ i Vindelälvsdalen samt identifiera förslag till nya projekt och processer för ett fortsatt arbete inom de tre fokusområden för ett biosfärområde; stödjande (kunskap, lärande), utvecklande och bevarande.
- Identifiera organisationer och personer som önskar vara delaktiga i biosfärarbete.
- Ta fram en planering för vad som skall vidareutvecklas och genomföras under en framtida kandidatperiod.

Organisation och metod

Som **projektansvarig** under förstudien står Länsstyrelsen i Västerbotten som också är arbetsgivare för förstudiens anställda projektledare. Förstudien inleddes i augusti 2013 och avslutas i september 2014.

En **styrgrupp** tillsattes bestående av projektägaruppen bestående av representanter för kommunerna längs Vindelälven samt med Världsnaturfonden och Länsstyrelsen i Västerbotten. Styrgruppen består av Björn Jonsson Länsstyrelsen Västerbotten, Elin Pietroni Umeå kommun, Ingela Forsberg Edholm Arjeplogs kommun, Jan Ask Sorsele kommun, Jeanette Knutstam VIKOM, Johan Söderling Vännäs kommun, Ola Jennersten Världsnaturfonden, Rickard Sundbom Lycksele kommun och Tomas Nilsson Vindelns kommun.

En **arbetsgrupp** tillsattes bestående av Kajsa Berggren projektledare, Greger Jonsson Lycksele kommun, Elin Bergarp Sorsele kommun, Annika Myrén och Doris Grellmann Umeå kommun, Hanna Johansson Jänkänpää Vindelns kommun, Peter Lundström Vännäs kommun och Leopold Sjöström VIKOM.

Inför uppstarten av förstudien bjöds en grupp intresserade in till ett upptaktsmöte rörande Vindelälven som biosfärområde. Närmare 60 representanter från universitet, företag, areella näringar, samebyar, byar, kommuner, regionala myndigheter, ideella organisationer verksamma i området hörsammade denna inbjudan. Dessa intressenter erbjöds att fortsättningsvis fungerar som förstudiens **referensgrupp**. Referensgruppen har sedan dess kommit att utökas med Länsstyrelsens naturvårdsråd. Förstudiens hela projektorganisation återfinns i bilaga 1.

För att samla in synpunkter och möjliggöra lokal delaktighet i formuleringen av målsättningar och profil för ett framtida biosfärområde Vindelälven har det genomförts flera **workshops** inom ramarna för förstudien. Under hösten och vintern har det kvällstid hållits 11 möten¹ med biosfärworkshops i byar längs Vindelälven. Den 20-21 februari 2014 genomfördes en välbesökt projektmässa med framtidsverkstad. Samebyarna i älvdalen har förutom att bjudas till byamötena även vid två tillfällen erbjudits att delta i workshops fokuserade på samiska frågor av vikt i ett framtida biosfärområde. Synpunkter från genomförda workshoppar och möten finns bifogade som bilaga 2.

Under förstudien har ett stort antal **möten** med organisationer, företag och forskare genomförts. Syften med dessa möten var att informera om UNESCOs program ”Människan och biosfären” och att få en överblick av den verksamhet som redan bedrivs i älvdalen, vilket är värdefullt för att som nästa steg kunna hitta samverkans-, synergi- och utvecklingsmöjligheter.

¹ 2013, 1/11 Gargnäs, 12/11 Blattnicksele, 14/11 Rusksele, 19/11 Sorsele, 20/11 Vindelgransele, 27/11 Vormsele, 28/11 Åmsele, 27/12 Vännäsby, 9/12 Vindelns. 2014, 21/1 Laisvall och 22/1 Adolfström

Människan och biosfären

I detta kapitel presenteras UNESCOs koncept med ett nätverk av biosfärområden som modellområden för hållbar utveckling och de kriterier som den Svenska MAB-kommittén använder för att bedöma nya områden. Hållbar utveckling är ett begrepp som används av många och som tolkas på flera sätt. De områden som ingår i biosfärnätverket arbetar för hållbar utveckling inom områden av relevans för just dem.

"Hållbar utveckling omfattar såväl ekonomisk, som ekologisk och social hållbarhet"

"En hållbar utveckling är en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov."

UNESCOs nätverk av modellområden för hållbar utveckling

1970 inrättades programmet "Man and the Biosphere" av UNESCO. Avsikten var att förse världen med goda exempel på hur man i praktiken kan åstadkomma en hållbar samhällsutveckling. För att åstadkomma dessa goda exempel utnämner UNESCO så kallade biosfärområden, områden med höga landskapsvärden, både kulturhistoriska och biologiska som fungerar som modellområden för hållbar utveckling. Biosfärområden går steget före och testar ny kunskap och nya metoder för att åstadkomma ekonomisk utveckling samtidigt som sociala, kulturella och ekologiska värden i området bevaras. I biosfärområden strävar man således efter att på ett sant hållbart sätt ta till vara på de värden landskapet erbjuder.

Biosfärområden blir till en mötesplats där boende, myndigheter, lokala aktörer och forskare möts för kunskapsbyte, strategiarbete, planering och genomförande av konkreta insatser. Utgångspunkten är lokal kunskap och lokala förhållande som sedan förstärks med kunskap och resurser utifrån.

Biosfärområden fungerar inspirerande och inte reglerande. Biosfärområden tillför inte några nya restriktioner eller regelverk utan det är genom samarbete mellan enskilda, och olika aktörer som befintliga resurser, styrmedel och överenskommelser kan fokuseras och växlas upp för ett starkare arbete mot gemensamt satta mål. Tillsammans skapar man gemensamma målbilder för framtiden och arbetar för att integrera alla tre dimensionerna av hållbar utveckling. Genom samverkan på detta sätt ges goda möjligheter att stärka områdets ekonomiska, sociala och ekologiska bärkraft.

Vid ingången av 2014 fanns det 631 biosfärområden spridda i 119 länder. I Sverige finns det idag 5 utnämnda biosfärområden, Kristianstad Vattenrike, Älvlandskapet nedre Dalälven, Blekinge arkipelag, Vänerskärgrården med Kinnekulle samt Östra Vätterbranterna. I det stora internationella biosfärnätverket - The World Network of Biosphere Reserves (WNBR) samverkar man på många nivåer globalt så väl som regionalt. Det finns geografiska nätverk men också mera tematiskt inriktade nätverk. Som exempel kan nämnas det geografiska nätverket EuroMAB som samlar alla biosfärområden i Europa och Nordamerika och NordMAB ett tematiskt nätverk som fokuserar på frågor av relevans för biosfärområden i nordliga regioner/klimat. De internationella mål, principer och regler som styr biosfärområden och nätverket fastställdes 1995 i The Seville Strategy for Biosphere Reserves.

Huvudfokus för det arbete som genomförs i ett biosfärområde utgår ifrån områdets specifika behov och förutsättningar. Detta gör att varje biosfärområde är unikt. Gemensamt för alla biosfärområden är dock att man ska arbeta med de tre funktionerna: bevara, utveckla och stödja.

Ett biosfärområde har tre huvudfunktioner:

Utveckla: Främja ekonomisk utveckling och en samhällsutveckling som är ekologiskt och socialt hållbar

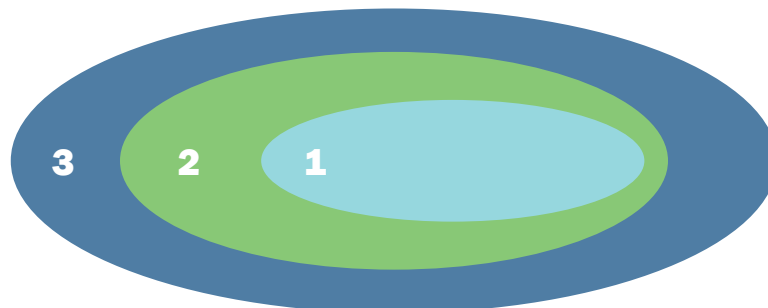
Bevara: Bidra till att bevara landskap, ekosystem, arter och genetisk mångfald

Stödja: Underlätta demonstrationsprojekt, utbildning och praktik, forskning och miljöövervakning

Zonering för strategisk planering

Ett biosfärområde ska delas in i olika zoner; kärnområde, buffertzon och utvecklingsområde där varje zonering är väl motiverad och förankrad med berörda parter. Ett biosfärområde har vanligtvis flera kärnområden och buffertzoner. Zoneringen är avsedd att vara ett stöd för strategisk planering i biosfärområdet.

1. Kärnområden ska vara skyddade enligt lag t.ex. naturreservat, nationalparker, biotopskyddsområden eller Natura 2000-områden.
2. Buffertzoner ska omgärda eller binda samman kärnområden. I dessa områden ska det förekomma aktiviteter och resursutnyttjande som är förenliga med bevarandet av värden i kärnområdena. I Sverige kan naturvårdsområden, riksintresse för naturvård, kulturminnesvård och friluftsliv, landskapsbildsskydd eller strandskydd räknas som buffertzoner. Även om det krävs att en buffertzon fyller något av dessa kriterier innebär det inte att alla områden som fyller dessa kriterier utgör buffertzoner.
3. Utvecklingsområden är biosfärområdets yttersta zon där man prioriterar lokalt förankrat och långsiktigt uthålligt utvecklingsarbete. Utvecklingsområdet består av all areal inom biosfärområdet som inte utgörs av kärn- eller buffertområde, inklusive tätorter.

Figur 2. Illustration av de tre zonerna i ett biosfärområde.

Svenska MAB kommitténs urvalskriterier

Den svenska MAB-kommittén är de som bedömer och beslutar huruvida ett aspirerande område skall få möjligheten att genomföra en biosfärkandidatur och därmed anträda nästa steg på vägen mot att bli nominerad till biosfärområde. Ett område måste uppfylla vissa grundläggande kriterier som den svenska MAB-kommittén satt upp för att få denna möjlighet. Kriterierna finns angivna i kommitténs vägledning för utveckling av biosfärområden och MAB-programmet i Sverige som utkom 2005. Svenska MAB-kommitténs bedömning av hur väl kriterierna fylls av ett område som önskar bli biosfärkandidater grundar sig på den förstudie som genomförts i området och på rapporteringen av densamma.

Svenska MAB-kommitténs urvalskriterier för blivande biosfärområden:

1) Mångfald: Biosfärområden bör hysa hög biologisk mångfald och spegla olika miljöer i Sverige för både människor och natur.

2) Lokalt engagemang: Området skall kunna drivas lokalt i samverkan mellan tex. föreningar, myndigheter och näringsliv.

3) Kunskap och erfarenhet: Förekomst av lokal eller traditionell kunskap och förvaltningsformer som är kopplade till nyttjande av biologisk mångfald.

4) Storlek: Ett biosfärområde skall vara så stort att biosfärområdets tre huvudfunktioner kan uppfyllas inom området, dvs. utveckla, bevara och stödja.

5) Antal: Om fler lämpliga kandidater kan få fram de resurser som krävs kan antalet biosfärområden i Sverige utökas.

Ur vägledning från Svenska MAB-Kommittén 2005

Vindelälvens förutsättningar att bilda ett biosfärområde

Mångfald

"Biosfärområden bör spegla en mångfald av natur- och kulturmiljöer i Sverige"

Vindelälvens mångfald av kulturmiljöer

Vindelälvsdalen befolkas

Efter den senaste inlandsisens avsmältning för ca 9 000 år sedan befolkades norra Skandinavien av jägar- och samlarfolk. Spår efter dem går att finna i hela Vindelälvsdalen. Redan dessa tidiga invånare sökte närheten till vatten då vatten gav goda möjligheter till fiske, vatten till hushållssysslor och för transporter. Älven har genom tiderna fungerat som färdväg för både djur och människor. Dialektalt och mellanmänniskt så står man närmare varandra inom älvdalen än om man rör sig över olika älvdalar. Älg och ren som rörde sig längs älven var viktiga byten som ofta fångades med hjälp av fångstgropar. Fångstgropar finns att se på många ställen längs Vindelälven men är kanske mest utvecklade i Laisälven som rinner in i Vindelälven uppströms Sorsele. Det vanligaste sättet att jaga var annars med pil och båge. Man har hittat pilspetsar i älvdalen, och vid Vindelälvens strand i närheten av Spöland har 35 stycken 4000 år gamla pilspetsar hittats nergrävda på ett och samma ställe. Jägar- och samlarfolken som levde i norra Sverige kom från söder, öster och väster vid flera olika tillfällen i historien. Vindelälvens fornhistoria är dock inte så väl utforskad då utgrävningar ofta görs i samband med större exploateringar.

Under järnåldern blir spåren efter en samisk kultur påtagliga i älvdalen. I fjällvärlden fanns det jägarfolk som också bedrev småskalig renskötsel. Bland de äldsta lämningar som påträffats och som kan knytas till samer är de så kallade stalotomterna, lämningar från tidiga bosättningar. I Vindelälvsdalen finns också två av de mera kända äldre samiska fornfyndsgömmorna i landet. I Vindelgransele har man funnit offrade renhorn, ben och metallföremål. Platsen tros vara en sejte, ett kultobjekt, och de offrade föremålen har daterats till perioden 900-tal till 1300-tal. I Björksele inte långt från Vindelgransele gjordes ett andra fynd innehållande föremål från 1000- och 1100-talen.

Under 1600-talet utvecklades så småningom en mer extensiv renskötsel lik den vi ser idag med stora tamrenhjordar. Under 1600-talet började också den Svenska staten att visa ett allt större intresse för den så kallade lappmarken. Man ville förstärka möjligheten att driva in skatt och samtidigt kontrollera handeln som bedrevs bland samerna i området. Genom att kristna samer och få dem att betala skatt kunde de räknas som svenskar och landet i norr kunde kallas svenskt. Kyrkan började missionera i Lappland under början av 1600-talet och år 1685 utfärdades en lag som uttryckligen förbjöd den samiska religionen. Axel Oxenstierna skrev i sin korrespondens "I Norrland hafva vi ett Indien inom våra gränser". Man visste att det i norr fanns rika naturtillgångar i skogen och malmen, som kunde utvinnas om det fanns tillgång till arbetskraft. Genom att erbjuda bönder från kusten och söder ifrån att bosätta sig i lappmarkerna kunde man ytterligare utöka den nationella skattebasen. Nybyggarna erbjöds 15 års skattefrihet, befrielse från soldatutskrivning och gratis tillgång till mark för hus och jordbruk. Såväl samer som svenskar etablerade nybyggen och många samer övergick vid den här tiden till att bli bofasta. På många platser trängdes samerna undan av nybyggarna och det uppstod konkurrens om de naturresurser som behövdes för överlevnad i fjällvärlden. Jakt och fiske har alltid varit en viktig del av livet i älvdalen för människornas överlevnad i detta karga klimat. Man jagade givetvis för födans skull men också för handel med päls och skinn. Laxen var en viktig näringskälla och i Vindelälven användes laxfällor och ljuster. Jakten och fisket är än i dag mycket viktigt för dem som bor i älvdalen och traditionell kunskap om jakt och fiske som exempelvis konsten att dra not eller snara ripa lever kvar i bygden.

Allt eftersom fler nybyggare flyttade in ökade konflikterna. Staten insåg så småningom att rennäringen var hotad. På 1860-talet inrättade den svenska staten en odlingsgräns mellan fjällvärld och odlingsbygd för att värna renskötseln genom att hindra nyetablering av jordbruk ovan denna gräns. Avvittringen, den långvariga processen varunder svenska staten ämnade dra upp tydliga gränser mellan kronans mark och enskild mark har genererat stora och långlivade konflikter i regionen. Statens mark ovan odlingsgränsen avsattes för samernas

användande, och de renskötande samerna har där större rättigheter än inom andra områden. Upplåtelser av rättigheter på statens mark ovan odlingsgränsen som t.ex. upplåtelse av småviltsjakt och fiske får endast ske om det inte är till avsevärd olägenhet för renskötseln och inte leder till besvärande intrång i sameby-medlemmars jakt eller fiske.

Fortfarande i början av 1900-talet var det många samer som inte fick någon skolgång. 1913 infördes därför en ”Kåtaskola reform” som avsåg att ge samiska barn en utbildning utan att de för den skull tappade sin anknytning till renskötseln. Under denna tidsepok såg man det svenska språket som ”nationsbärande”. Skolans krav på att barnen enbart talade svenska fick den tidigare så livskraftiga samiskan att tappa fotfästet. Renskötande, nomadiserande samerna sågs i Sverige som den samiska normen och bofasta icke renskötande samer blev ställda utan de rättigheter som följer med renskötseln, så som exempelvis rätten till jakt och fiske. Samerna räknas till ett av världens ursprungsfolk. Renskötseln utgör än idag en viktig samisk näring och en stark kulturbärare för det samiska folket. Jakt, fiske, samisk musik, teater och slöjd är andra viktiga samiska kulturyttringar. Vindelälvsdalen är ett av de sista områden i världen, där ett ursprungsfolk fortfarande till stor del kan bedriva en traditionell säsongsbaserad renskötsel och leda sina hjordar mellan fjäll och kust. Renflytten längs älven är kännetecknande för samiska traditioner så väl som för Vindelälvens naturhistoria. Inom utredningsområdet för ett biosfärområde Vindelälven har 7 samebyar betesområden se bilaga 3. Dessa byar är; Semisjaur-Njarg, Maskaure, Svaipa, Gran, Ran, Malå och Umbyn. Vindelälven är mycket betydelsefull som flyttled och riktmärke för navigering då renarna med årstidsväxlingarna rör sig i älvdalen och på älven. Inför våren vandrar renarna mot kalvningslanden till fjälls och inför vintern rör de sig österut mot vinterbeten på älvdalens lavrika tallhedar. Malå och Maskaure är skogssamebyar vilket innebär att byns betesmarker inte går upp i fjällområdet utan byns renar finns i skogslandet året om. Kunskapen om det samiska folket och kulturen är förhållandevis bristfällig i hela Sverige och så även i Vindelälvsdalen. En liten pilotstudie om viktiga samiska platser och betydelsen av samiska namn som genomförts under förstudien om Vindelälven visar hur skrämmande fort muntligt överförd kunskap gått förlorad i ett samhälle som utvecklats snabbt.

Vindelälvens naturresurser en bas för utveckling

Vindelälvens återkommande översvämningar ger kontinuerligt ny näring åt bördiga stränder. Området där Vindelälven rinner ihop med Umeälven har varit blomstrande jordbruksbygd ända sedan medeltiden och redan 1539 omnämns byarna Spöland, Vännfors och Selet i Gustav Vasas skattelängder. Älvstrandsängarna, de så kallade raningarna, sjöstränder och myrar var viktiga som odlingsmark och slåttermark till djurens vinterföda. Raningsmarkerna är mycket typiska för älvens kulturlandskap. Längs Vindelälven var det vanligt att bosättningarna lades på rad upp mot skogen i långa s.k. radbyar för att bättre kunna tillvarata den värdefulla sedimentjorden som odlingsmark. Det finns välbevarade gårdar och bymiljöer med äldre traditionell byggnadskultur kvar längs älven. Den naturgivna basen för Västerbottens jordbruk är mjölkproduktion med vallodling.

Den brukade åkerarealen i Västerbotten har minskat med ca 40 % jämfört med 50-talet och antalet mjölgårdar har minskat drastiskt. Detta har resulterat i ett allt mer igenväxande kulturlandskap med minskad artrikedom knuten till kulturlandskapet. Vindelälvens naturbeten, där bönder längs Vindelälven samverkat för att restaurera och åter hålla djur på strandbetesmarker är ett i älvdalen av många uppskattat inslag. Förutom en vacker landskapsbild ger strandbetesmarkerna en ekologisk, närproducerad produkt och på sikt ökad mångfald. Fårhållningen i regionen har enligt Länsstyrelsen ökat den senare tiden och man hoppas även på en ökning av antalet betande nötkreatur. Intresset för hästar är också stort och antalet hästar ökar. Möjligheten att hålla häst är något som idag lockar många att flytta från staden ut på landsbygden.

Renskötseln i Vindelälvsdalen har även den genomgått stora förändringar under årens gång. Den ursprungligt intensiva renhållningen med små hjordar av tama renar har efter hand bytts mot en mer storskalig och extensiv renhållning. Rennäringen har precis som andra näringar påverkats starkt av teknikutvecklingen. Där man för bara en generations sedan använde skor och skidor använder man idag även snöskoter, fyrhjuling, motorcykel och helikopter. Den motorisering som skett har möjliggjort att kontrollera större renhjordar över större landområden. Det totala antalet renar som får hållas på markerna har i stort sett inte ändrats sedan nittonhundratalets första hälft. Renskötsel bedrivs med stöd av en ursprunglig samisk rätt, en sedvanerätt

skyddad av grundlagen. De rättigheter som tillkommer samerna har samlats i rennäringslagen (1971:437) och fått den sammanfattande beteckningen renskötselrätt. Renskötselrätten beskrivs i lagstiftningen som en rätt för samer att begagna mark och vatten till underhåll för sig och sina renar. I renskötselrätten ingår bl.a. rätt till renbete, jakt och fiske samt rätt att ta skog till bränsle och byggnadsvirke för husbehov samt för slöjdvirke. Renskötsel får bedrivas på alla marker inom renskötseområdet på de tider som rennäringslagen föreskriver. Det betyder att markägarna har sin äganderätt som markägare och samerna har sin renskötselrätt på samma mark. I takt med samhällets utveckling har det kommit fler och fler anspråk på landområdena i älvdalen. Betesmarkerna har kommit att fragmenteras av skogsbruk, vindkraft, vägar och gruvnäring och särskilt vinterbetesmarker utgör idag en kritisk punkt för renarna. De klimatförändringar vi står inför kommer sannolikt att påverka rennäringen på flera olika sätt, något som behöver belysas med mer kunskap.

Vindelälvens vatten har använts för kraftproduktion även om älven skonades från att byggas ut som sin systerälv, Umeälven. Längs Vindelälven fanns sågverk, tröskverk och kvarnar som drevs av vattnets kraft. Vissa av dessa finns kvar än idag, ett exempel är kvarnbyggnaden i Vindelforsarnas naturreservat. Utbyggnaden av Umeälven under 1950-talet kom att påverka Vindelälven då Stornorrfors kraftverk kraftigt begränsade möjligheterna för fisk att vandra mellan Vindelälven och Östersjön. För att möjliggöra fortsatt flottning på Vindelälven och förbi kraftverket anlades en särskild timmerränna. Utplantering av odlad laxsmolt har genom åren också genomförts för att lindra den negativa effekten på fiskvandringen. Stora satsningar för att åter möjliggöra fiskvandring mellan Vindelälven och Östersjön förbi Stornorrfors har nu börjat ge resultat. 2013 vandrade närmare 17 000 laxar upp i Vindelälven jämfört med ca 1000 laxar vid 1990-talets början.

Innan industrialiseringen och skogsindustrins genombrott under mitten av 1800-talet användes älvdalens skogar främst som jaktmark, för gårdsnära byggnadsmaterial och som betesmark för kreaturen. Skogens värde var då en bråkdel av värdet idag. Vindelälven med biflöden har som de flesta vattendrag i Västerbottens län använts för flottning men det var först i samband med skogsindustrins framväxt i mitten på 1800-talet som timmerflottningen blev riktigt storskalig. På kort tid högs stora skogsarealer ner och timret flottades ner till den blomstrande trävaruindustrin vid kusten. Flottledsanordningarna som byggdes var t ex ledarmar, flottningsdammar och större skiljeställen. Man rätade och sprängde i älvfåran för att underlätta timmerstockarnas väg i älven. Flottningsarbetarna forslade ner timmer från stränderna och hindrade det från att fastna i forsarna. Många flottare kunde inte simma och flera drunknade under det farliga arbetet. Sista året det flottades på Vindelälven var 1976. Flottningen knöt samman byarna längs älven och fortfarande minns man med saknad det folkliv som var när flottarna kom. Under slutet av 1800-talet hade man anlagt järnväg med en station i Bastuträsk. Varor som transporterades med tåget forslades sedan vidare västerut till Sorsele, Ammarnäs men handel bedrevs även till Norska Mo i Rana. Det finns få bevarade historier om de strapatser dessa körsvenner fick utstå på sina långa resor.

Kolning och tjärbränning fungerade ofta som en sidoinkomst för dem som var säsongsarbetande i skogen eller som flottare. Tjärnan brändes i tjärdalar och än idag finns det tjärdalar som årligen eldas i älvdalen. Det var inte bara timmer utan även tjära i tunnor som flottades längs älven ut mot kusten och man kan ännu se märken efter iläggings- och upptagsplatser. Kolet från kolmilorna transporterades med hjälp av häst fram till 1940-talet, då lastbilar blev allt vanligare. Fynden efter kolningen i form av kolbottnar ses oftast som en rund plåt med gropar eller dike runt om. Spåren av tjärdalar är ofta långsgående gropar i sluttningar. Ibland kan stenar och rester av stockar återfinnas i gropen. Intresset för dessa skogliga kulturmiljöer är stort i älvdalen och det finns flera bevarade och restaurerad kolbottnar och tjärdalar, vissa begagnas än i dag. Skogshistorisk kunskap har på senare tid samlats in genom arbetsmaknadsprojektet ”Skog och historia” vari man genom inventeringar, utbildningar och information har fördjupat förståelsen kring de historiska spåren i skogsmarken.

Skogsbruket är en viktig basnäring för regionen och för landet. Efterfrågan på skoglig biomassa ökar stadigt. Sveaskog, SCA och Holmen skog är bolag med stora arealer skog i Vindelälvsdalen nedan odlingsgränsen och Statens fastighetsverk fungerar som förvaltare av statens mark ovan odlingsgränsen. Det privata markägandet är stort i området men antalet privata skogsägare som inte bor på sin skogsfastighet ökar och allt färre sköter skogen själva. I bilaga 12 finns en temakarta över markägandet i utredningsområdet.

I Vindelälvsdalen finns det ett tydligt, starkt, nationellt skogligt kompetenscentrum med basnäring, teknik-utveckling av spjutspetskaraktär, försöksparker och forskning. Detta till trots finns både behov och utrymme för nya former av lokal förädling och marknadsföring av de nyttor vi får från skogen (skogliga ekosystem-tjänster).

I Vindelälvsdalen finns idag såväl pågående som nedlagd och planerad ny gruvverksamhet med anledning av mineralfyndigheterna i området. Den första större mineralutvinningen i norra Sverige bedrevs i Nasa silvergruva i Nasafjällen mot norska gränsen. Många såväl samer som svenskar tvångsrekryterades för att utvinna och hantera silvermalmen då på mitten av 1600-talet. Förutsättningarna är helt andra för dem som arbetar i dagens moderna gruvdrift. Utvecklingen av gruvbranschen är strakt knuten till prisnivåerna på den globala marknaden vilket gör att det är svårt att sja om utvecklingen från tid till annan.

I Vindelälvsdalen finns en mycket stark företaganda. Rusksele, en by i Lycksele kommun med ca 300 invånare hålls ofta fram som gott exempel. Där finns ett femtontal företag och dessa förser till och med folk från andra byar med jobb. Den lilla fjällbyn Ammarnäs är ett annat exempel på hur många genom eget småföretagande skapar förutsättningar för att bo och verka i fjällbygden. Naturen förser oss med många ekosystemtjänster och det är allt fler företag som växer fram med basen i vad naturen ger i form av upplevelsevärden inom ex fiske, jakt, vandring, skidåkning etc.

Foto: Graham Soden

Foto: Stellan Strand

Stad och land

Norra Sveriges befolkning växte med anledning av regionens naturresurser i form av skog, mineral och vattenkraft. Utvinning av naturresurserna krävde mankraft. Under 1900-talets mitt var befolkningens mängden som störst i många landsbygdsorter. Teknikutveckling och rationalisering har dock ändrat förutsättningarna radikalt. Fram till 1950 var det timmersvansen som nyttjades för att fälla träd i skogen, därefter gjorde motorsågen sitt intrång. Rationaliseringen kan väl ses som närmast total då skördaren och skotaren gjorde sina intåg. Motsvarande rationalisering kan man även se inom de andra basnäringarna.

Sedan nittonhundratalets mitt pågår en konstant urbanisering, ett flöde av människor från landsbygden till städerna i kusten och söderut. Sverige var 2012 det EU-land som urbaniseras snabbast med mer än var femte invånare bosatt i en storstad. Enligt siffror från Eurostat hör Malmö, Umeå och Stockholm till EU:s procentuellt sett mest snabbväxande städer. Västerbotten har idag en nettobefolkningsökning samtidigt som flera inlandskommuner har en minskande och åldrande befolkning. Inom utredningsområdet bor det ca 104 000 personer och av dessa bor ca 96 % i den så kallade Umeåregionen ute mot kusten.

Det var år 1621 anlades Umeå på den plats staden ligger idag. År 1637 blev Umeå, då med fyrtio invånare, residensstad i det nya Västerbottens län som då motsvarade hela övre Norrland. Umeå utvecklades sakta som handels, förvaltnings och tjänstestad. Universitetet har tillfört mycket och är en starkt bidragande faktor till Umeå kommuns snabba befolkningstillväxt från andra halvan av 1900-talet. Universitetet sysselsätter ett stort antal människor och möjliggör kunskaps- och tjänstesektorns utveckling i regionen.

Statistik från SCB år 2012 visar att 15% av befolkningen i Umeå är 65 år eller äldre. För Sorsele, Vindeln och Arjeplog är motsvarande siffra ca 26 %. Siffror över kommunernas befolkningstäthet visar att fjällkommunerna har 0,2-0,3 personer/km² medan Umeå kommun har 23 personer/km², Stockholms län har i sin tur som jämförelse en befolkningstäthet på 328 personer/km². Förutsättningarna skiljer sig stort inom regionen vilket är utmanande och kan skapa avstånd mellan människor. Det är viktigt med samverkan och att få Umeå som tillväxtnav att fungera som motor för hela älv dalen. Närheten till större städer har visat sig vara en framgångsfaktor för blomstrande landsbygd. Växande städer är enligt forskning genomförd vid Umeå universitet en ödesfråga för att undvika stagnation.

Vindelälvens mångfald av naturmiljöer

Ett mångfacetterat landskap

Vindelälven är den sydligaste av våra 4 nationalälvar, en fjällälv som sträcker sig igenom två biogeografiska regioner. Källflödena återfinns i alpin region vid gränsen mellan Sverige och Norge. Fjällkedjans varierande berggrund, höjdlägen och lokalklimat ger förutsättningar för en mångfald av naturtyper i fjällområdena. Utbredningsområdet sträcker sig från alpina högfjällsmiljöer med toppar på 1600 möh och glaciärer, mot mer vidsträckta flacka lågfjäll och fjällhedar längre österut. Kalfjället övergår i fjällbjörkskog på ca 800 möh och efter fjällbjörkskogen tar fjällbarrskogen vid. Utredningsområdets högsta punkter är Tsánátjáhkka som ligger på 1605 möh i Norrbottens län. Högsta punkten i Västerbotten är Tjānká på 1488 möh. Fjällbäckarna som leder smält- och regnvatten ner från fjället för med sig sediment som avlagrats och bildat unika fjälldeltan som Ammarnäsdeltat och Yraftdeltat.

Nedanför den alpina regionen tar den boreala regionen vid med sina skogar, myrar, sjöar och vattendrag. Den boreala barrskogen, taigan, sträcker sig hela vägen ut mot kusten. Under den senaste inlandsisens avsmältning transporterade isälvarna enorma mängder smältvatten. Det förde med sig löst material som sorterades och avlagrades på vattnets väg mot kusten. Det avsatta materialet ser vi idag som åsar och sandhedar längs Vindelälven. En något underlig formation efter isen är den konformiga moränkullen i Ammarnäs, känd som ”Potatisbacken”, där ortsbefolkningen odlar potatis sedan 1830. Sandhedarna i älvdalen har gett upphov till unika tallskogar med en speciell artsammansättning av till exempel svampar och insekter. Lavrikedomen på dessa torra marker gör också sandtallhedarna till de bästa vinterbetesmarkerna för samebyarnas renar i älvdalen. Vid älvmynningen sjönk allt transporterat material till botten och kom att bygga upp mäktiga isälvsdeltan. Inlandsisen tyngd pressande ner landmassan djupt. Då isen smälte bort för 8 000-10 000 år sedan var trakterna runt Vindeln ett kuperat skärgårdslandskap med djupt inskurna havsvikar, öar och skär. Högsta kustlinjen går ca 240 meter ovan dagens havsnivå. Landhöjningen pågår här fortfarande med ca 0,9 cm per år.

Vindelälven kännetecknas av de många forsarna, selen och krökarna på sin väg genom landskapet. Strax uppströms Sorsele förenas Vindelälven med den nära nog lika stora Laisälven, och ca 40 km från utflödet vid Östersjökusten förenas Vindelälven i sin tur med den för vattenkraft reglerade Umeälven. Den fritt strömmande Vindelälven karaktäriseras av de stora säsongsmässiga variationerna i vattenföring. Lägsta lågvattenföringen kan vid älvens nedre lopp vara så lågt som 15 m³/sek under senvintern, för att under fjällfloden i mitten på juni vara hundra gånger större. 1995 utgjorde ett rekordår då älven den 12 juni hade en vattenföring på ca 2000 m³/sek i Vindeln. De stora fluktuationerna skapar naturliga störningar och heterogena förhållanden längs stränderna. Detta resulterar i att Vindelälvens stränder har bland landets artrikaste miljöer. Stränderna är tydligt zonerade då olika växter tål olika långa perioder av översvämning. Högsta vattenlinjen kan man lätt avläsa med hjälp av gränsen för blåbärens utbredning då blåbär inte klarar översvämning. De återkommande översvämningarna skapar näringsrika stränder. Det finns ört- och lövrika granskogar med höga naturvärden i strandbrinkar och vid forsar längs älven. Uppseendeväckande och ovanliga arter i dessa rika miljöer är till exempel bombmurkla och norna. Flera naturreservat har genom åren inrättats i anslutning till Vindelälven. Den ängsartade, frodiga vegetationen på de näringsrika stränderna vid mer flacka strandpartier har genom tiderna tagits till vara genom slåtter. Det är i anslutning till dessa marker som byarna längs älven vanligtvis vuxit fram.

Då Vindelälven förenats med Umeälven, den sista sträckan innan utloppet i Östersjön är älven reglerad genom Stornorrfors kraftverk. Efter Stornorrfors är fallhöjden mindre och vattnet saktar ner. Det sediment som älven fört med sig med sig sedimenterar och ett delta byggs upp undan för undan. Umeälvens delta är ett unikt område med sin pågående deltabildning, höga naturvärden med näringsrika strandskogar, unika fågelvärden och närheten till Umeå. Landhöjningen påskyndar deltabildningen och skapar unika marina habitat som laguner och från havet avsnörda så kallade glosjöar. Utredningsområdet sträcker sig vidare en bit ut i Bottenviken och omfattar således även vissa av dessa unika marina landhöjningspåverkade miljöer. Det största djupet i utredningsområdet är på ca 25 meter och ligger utanför Holmsund, ca 800 meter norr om fyren Storbränningen.

Corine Land Cover är en internationellt använd satellitbaserad digital analys av olika marktyper. Denna typ av analys ger en god bild över hur olika marktyper breder ut sig i utredningsområdet. En Temakarta med utredningsområdet indelat i olika marktyper återfinns i bilaga 4.

Markslag inom utredningsområdet	Ha
Bebyggd mark	6 587
Jordbruksmark	19 158
Skogs- och buskmark	851 830
Naturliga hedmarker och gräsmarker	181 958
Block och substratmark	74 277
Glaciärer	43
Våtmarker	111 133
Sjöar och vattendrag	76 649
Estuarie, där sött och salt vatten möts	1 289
Marina habitat	6 514
SUMMA	1 329 438

Tabell 1: Information om areal för olika marktyper inom utredningsområdet, Corine land cover 2006

Värdefull skyddad natur

I Vindelälvsdalen är 427 621 ha dvs. ca 32 % av den 1 329 438 ha stora ytan formellt naturskyddad. Inom utredningsområdet finns hela 77 stycken naturreservat inrättade. Bland annat ingår stora delar av Vindelfjällen, som med sina ca 550 000 ha utgör norra Europas största naturreservat. Vindelfjällen finns med på Naturvårdsverkets nationalparksplan men finns ligger inte med i den närliggande genomförandeplanen. Ett annat magnifikt reservat inom utredningsområdet är Laisdalens fjällurskog. Längs Vindelälven finns mycket höga naturvärden och ett flertal naturreservat är inrättade för att tillvarata dessa värden, Vindelforsarna, Mårdsele-forsen, Vormforsen och Kittelforsleden är några sådana exempel.

I samband med Sveriges medlemskap i den Europeiska unionen har ett antal naturområden inlämnats i ett europeiskt nätverk av skyddad natur, det så kallade Natura 2000-nätverket. Hela Vindelälven med samtliga biflöden ingår i detta EU-nätverk och det gör även Laisälven. Ute vid kusten där älvens vatten möter Östersjön finns det stora, mångformiga och stadsnära området Umeälvens delta. Umedeltat ingår i Natura 2000-nätverket och är dessutom skyddat som naturreservat.

Inom utredningsområdet finns det tre så kallade Ramsar-områden utpekade. Ramsar är den äldsta av de moderna globala miljökonventionerna och antogs för att hejda förlusten av våtmarker och viktiga livsmiljöer för flyttande sjöfåglar. De tre Ramsar-områdena som finns inom utredningsområdet utgörs av Vindelälven, Tjälmejaure-Laisdalen och Umeälvens delta.

En lista över alla skyddade områden i utredningsområdet finns i bilaga 5 och en karta över formellt skyddad natur i Vindelälvsdalen finns i bilaga 6. Värdefulla områden är ibland skyddade på mer än ett sätt. Ett utförliga beskrivningar av de olika skyddade områdena hittar man på respektive länsstyrelses webbplats via www.lansstyrelsen.se. Naturvårdsverket har också ett bra kartverktyg på webben: skyddadnatur.naturvardsverket.se

Områdestyp	Antal objekt inom utredningsområdet	Areal (Ha) inom utredningsområdet
Naturresevat	77	296 965
Natura 2000 (SCI)	62	378 413
Natura 2000 (SPA)	6	234565
Naturvårdsområde	3	37
Ramsar områden (convention of wetlands)	2	31062
Naturminne	1	0,26
Djur- och växtskyddsområde	3	49 954
Biotopskyddsområde (SVO)	106	433
Naturvårdsavtal (SVO)	38	614
Riksintresse Naturvård	32	583295
Riksintresse Kulturmiljö	12	110999
Riksintresse Friluftsliv	4	537496
Riksintresse Rennäring		558841

Tabell 2: Värdefulla utpekade område i älvdalen. Samma land- och vattenområde kan vara skyddat med mer än ett skyddsverktyg eller utpekad av olika anledningar varför direkta arealsummeringar inte går att göra från denna tabell.

Ett rikt växt-och djurliv

Vindelälvsdalen är ett stort och artrikt område. Ett utdrag ur Artportalen över vilka av Artdatabankens rödlistade arter som återfinns i utredningsområdet visar att hela 447 rödlistade arter finns angivna för området se bilaga 7.

Ren och älg, klövdjur som genom tiderna rört sig längs älven och som utgjort en viktig födokälla för befolkningen är än idag mycket viktiga för såväl människor som djur i älvdalen. Alla de fem stora rovdjuren, björn, varg, järv, lo och kungsörn återfinns i utredningsområdet. Fjällen hyser en särpräglad flora och fauna med arter väl anpassade till de specifika förhållanden som råder där. Fjällräven är ett exempel på en starkt hotad fjällart som ännu lever kvar och emellanåt förmår föryngra sig inom utredningsområdet. Fjällrävens framgång är starkt knuten till lämmel- och sorkcykler som följs genom sorkinventeringar i fjällområdet.

Umeå universitet har hittat närmare 400 olika kärlväxtarter vid sina studier av Vindelälvens stränder. Detta betyder att Vindelälvsstränderna hör till landets allra artrikaste habitat. Älven skapar heterogena livsmiljöer som ger möjligheter för många olika arter och fungerar som en spridningskorridor för växter. Fjällväxter kan spridas långt österut med älvens hjälp, ett exempel på detta är Kung Karls spira, Västerbottens landskapsblomma. Vattenvegetation med kortskottssamhällen och arter som Nordslamkrypa, Ävjepilört och Äjebrodd är unikt välutvecklad på vissa av stränderna. Detta är möjligt då det fortfarande finns en naturlig vattenregim och störningsdynamik. De gamla kulturgräsmarkerna i älvdalen med arter som låsbräken, gentiana, smultron och kattfot vilka är knutna till traditionell hävd lever ännu kvar här och där men är hotade av den minskande hävd som följer nedläggningen av jordbruk.

De torra sandmarkerna med brandpräglade skogar som är utmärkande på Vindelälvens isälvsavlagringar har också en unik artsammansättning av svampar och insekter. Nämnas kan Goliatmusseronen, en art av ekonomiskt intresse då japaner värderar svampen mycket högt. Flera arter av taggsvampar, populära att använda vid växtfärgning av garn och tyg är också knutna till detta landskap.

Fiskproduktionen i älven är god både vad gäller vandringsfisk och stationära fiskarter. Effekterna av vattenkraftverket vid Stornorrfors där Vindelälven rinner samman med Umeälven har varit mycket påtaglig men har minskat efter de insatser som gjorts för vandrande fisk de senaste åren. Vindelälven är ett indexvatten för lax och står för en stor del av den årliga produktionen av vildlax i Östersjön. Andra fiskarter som kan nämnas för Vindelälven är till exempel Amarnäsöring, storskallesik, harr och nätting (flodnejonöga).

Utredningsområdet har magnifika fågelvärden från fjäll till kust. De lövrika älvpåverkade skogarna ut mot kusten är viktiga miljöer för bland annat mindre hackspett. Umeälvens delta är ett fågeleldorado där många fåglar rastar eller häckar. Vindelälven är en led längs vilken många fåglar flyttar på sin väg till eller från fjället. Våtmarkerna som ligger insprängda i älvdalens skogslandskap är viktiga platser där många fåglar stannar för att rugga eller häcka. Fjällmiljöerna är målet för många flyttande fågelarter, områden som sommartid sjuder av liv, en kort intensiv tid med sol nästan dygnet om. Fjällgäsen är ett exempel på en starkt hotad art med vinterviste i Sydeuropa och kommer till Umeälvens delta för en liten rast innan den ger sig upp längs Vindelälven på sin väg mot Ammarnäs- och Yraftdeltat till fjälls. Marsivagge är ett fågelkyddsområde i Ammarnäsfjällen där man kan möta många av fjällvärldens fåglar.

Lokalt engagemang

"Området ska kunna drivas lokalt med lokal förankring i t ex föreningsliv och näringsliv."

Framtidsverkstad för Vindelälvsdalen 21 februari 2014. Foto: Ola Jennersten, WWF

Lokalt initiativ startskottet för Vindelälvens biosfärresa

Initiativ till förstudien om Vindelälven som biosfärområde togs lokalt av VIKOM - Vindelälvens kommuner i samverkan, tillsammans med Länsstyrelsen Västerbotten och Världsnaturfonden. Ett upptaktsmöte anordnades i maj 2013. Vid detta möte fanns representanter från biosfärområdena Vänerskärgrården med Kinnekulle och Östra Vätternbranterna närvarande för att berätta om UNESCOs program "Man and Biosphere" och om sina erfarenheter. Inbjudna till detta möte var personer som representerade hela samhället i älvdalen, forskning, myndigheter, företag, byar, samebyar, kommuner, ideella organisationer etc. Alla var efter detta möte överens om att en förstudie skulle genomföras för att utreda Vindelälvens möjligheter att bli ett biosfärområde och att mötesdeltagarna skulle kunna fungera som en referensgrupp för arbetet.

Lokalt engagemang för älven starkt sedan länge

Engagemanget för Vindelälven är mycket stort vilket redan manifesterades under kampen mot utbyggnad som fördes av Vindelälvs- och Laisälvsborna på 60-talet. Detta engagemang lever vidare i dag. Det finns en krismedvetenhet i älvdalen och man menar på flera håll att ett biosfärarbete borde ha startat redan för 40-50 år sedan och att det nu är mer än hög tid. Men även om vilja och engagemanget finns så är befolkningen idag liten och på många håll också allt äldre. Detta ställer krav på formerna för delaktighet i ett framtida biosfärområde.

Under arbetet med förstudien har stor vikt lagts på att informera om UNESCOs program ”Människan och biosfären”, på att engagera och diskutera vad som är viktigt och prioriterade insatser för hållbar utveckling. För att möjliggöra för boende att delta i diskussionerna och bidra med sina tankar om viktiga fokusområden och insatser för ett framtida biosfärområde har det hållits kvällsmöten i 11 byar längs älven. Utöver detta har det genomförts möten med större företag, representanter från olika samebyar, universiteten i området och ett flertal olika organisationer. Många tankar och idéer dryftades också på den framtidsverkstad för Vindelälven som arrangerades den 21 februari 2014. De synpunkter som framkommit under förstudiens många olika möten och workshops finns samlade i bilaga 2 och utgör ett fantastiskt underlag för ett fortsatt arbete som biosfärkandidat. Många är de som varit positiva och som engagerat sig under förstudien och som bidragit med synpunkter som nu ligger till grund inför det fortsatta arbetet. Stora delar av det som kommit fram under förstudiens möten har redan nu förts in som förslag till de mål och insatser för en framtida biosfärkandidat Vindelälven som beskrivs i kapitel 4 i denna rapport. I flera byar har man höjt frågan om byars samverkan med det framtida biosfärområdet. Detta har föranlett utformningen av ett förslag till biosfärororganisation som inkluderar så kallade biosfärambassadörer, kunskapskällor och länkar mellan biosfärområdet och lokalsamhällena.

En lista på de över 80 av de aktörer och organisationer som på olika sätt tagit del i arbetet under förstudien finns med som bilaga 8. Några parter som bidragit vilka kan nämnas är:

- Sorsele, Arjeplog, Lycksele, Vännäs, Vindeln och Umeå kommuner
- Världsnaturfonden
- Hembygds, bya- och utvecklingsföreningar i byarna längs älven
- Gran, Ran, Malå och Svaipa samebyar
- Umeå universitet och Sveriges lantbruksuniversitet
- LRF och Norra Skogsägarna
- Länsstyrelserna i Norrbotten och Västerbotten
- Region Västerbotten
- Skogsstyrelsen
- Sveaskog, SCA och Holmenskog
- Vattenfall
- Destinationsföretag i Västerbotten
- Naturturistföretag och campingplatser
- Föreningar som VIKOM, företagarföreningar, idrottsföreningar, Naturskyddsföreningen, Ornitologiska föreningen och Svenska turistföreningen mfl.
- Leader-områden i området och FOG-område Vindelälven och nedre Umeälven
- Fiskeråd och Vattenråd för Vindelälven och nedre Umeälven
- Biosfärområdena Östra Vätternbranterna, Vänerskärgården med Kinnekulle, Kristianstad vattenrike, Manicougan Uapishka (Kanada)

Det starka engagemang som finns för älvdalens natur, kultur, framtid och utveckling har lett till att det under en lång tid genomförts en stor mängd aktiviteter och projekt i älvdalen. Umeå Universitet och SLU som finns lokaliserade i det tänkta biosfärområdet har i sin tur bidragit till att forskning pågår inom många olika discipliner med bäring på Vindelälvsdalen. En lista över litteratur om eller med bäring på Vindelälvsdalen är påbörjad och återfinns som bilaga 14. Kartläggning av älvdalens olika restauranger och utbildning i matkonst är två av flera aktiviteter som genomförts inom projektet Route Gastronomique. Framgångsrikt arbete för ekologisk restaurering och återskapande av vattendrag, våtmarker och strandbetesmarker är exempel på områden där man har byggt upp stor erfarenhet. Vindelälven används också som en arena

för rekreation och sport. Längs älven löper Vindelälvsleden och där genomförs event som hundspannsloppet "Vindelälvsdraget" och löpnings- och cykelstafetten "Vindelälvsloppet". Verksamheten i älvdalen är omfattande och bred. För att skapa en överblick av verksamhet som är på gång och för att ge aktörerna en möjlighet att mötas och ta del av den fantastiska bredden av verksamhet som finns i älvdalen ordnades en projektmässa inom förstudien. En sammanställning av de projekt som då presenterades finns i bilaga 9.

Kunskap och erfarenhet

"Förekomst av lokal eller traditionell kunskap och förvaltningsformer som är kopplade till nyttjande av biologisk mångfald."

Det finns ett starkt engagemang för och stor kunskap om bygdens natur och kultur i älvdalen. Föreningslivet i älvdalen bidrar till bevarandet av traditionell kunskap rörande exempelvis äldre jordbruksteknik, byggteknik, fisketeknik etc. Det finns också ett stort intresse för delaktighet i frågor om naturresursförvaltning. Det finns redan idag flera strukturer och förvaltningsverktyg inom området som är etablerade för att stödja och tillvarata lokal kunskap i samband med naturförvaltning och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Här anges ett antal olika exempel på existerande sådana strukturer:

Älvdalens rika föreningsliv

I Västerbotten län finns ett länsbygderåd vars främsta mål är att främja utveckling av landsbygden. De arbetar tillsammans med byautvecklingsråd och ett flertal medlemsorganisationer. Det är många byar som har ett aktivt föreningsliv och där man tillsammans arbetar med utvecklingsfrågor så väl som med hembygdens kultur, natur och idrott etc.

Ume- och Vindelälvens vattenråd

Det behövs lokal kunskap om och lokalt engagemang för arbetet med de vattendrag som inte når god ekologisk status. Lokal kunskap behövs för att man skall kunna genomföra rätt åtgärder på rätt plats. Vattenråd och lokala samverkansgrupper med representanter från kommuner, näringsliv och olika intresseorganisationer bidrar till i arbetet med att nå god status i våra vatten.

Ume- Vindelälvens Fiskeråd

Ume- Vindelälvens Fiskeråd är en paraplyorganisation för fiskerätsorganisationerna längs Vindelälven, Laisälven och nedre Umeälven. Organisationen bildades med syftet att samordna fisket i älvsystemet. Idag arbetar man med fiskevård, fisketillsyn, forskning, utbildning, opinionsbildning, marknadsföring och information.

Lokal samordning av småviltsjakt i Vindelfjällen

Sedan 2006 har en lokal samordning av småviltsjakten i Vindelfjällen genomförts med Sorsele kommun som huvudman. Genom den lokala samordningen skapas förutsättningarna för en kontinuerlig dialog med renskötseln (samebyarna), lokala företagare (arrangörer, boendeanläggningar mm), lokala jägare och övriga lokalbefolkning i Ammarnäsområdet.

Den lokala samordningen av småviltsjakten i Grans och Rans samebyar syftar till;

- 1) att uppfylla småviltsjaksreformen och ge jägarna goda möjligheter till jaktupplevelser
- 2) att skapa betesro för renen
- 3) att tillföra bygden arbetstillfällen att öka det lokala inflytandet på jaktens bedrivande.

Det finns många tankar i fjällregionen om lokalsamhällets roll och rättigheter i relation till staten. Man önskar utveckla den lokala naturresursförvaltning vidare från att som idag enbart omfatta småviltsjakten i Ammarnäs. Synpunkter finns att läsa i bilaga 2.

Rennäringsdelegation

Inom länsstyrelsen finns en särskild rennäringsdelegation. Delegationen består av representanter för renskötseln och kommunpolitiker i länet och med Landshövdingen som ordförande. Rennäringsdelegationen har till syfte att stimulera ömsesidigt informations- och kunskapsutbyte för att nå en långsiktigt hållbar rennäring i länet. Rennäringsdelegationen har en rådgivande roll i Länsstyrelsens arbete med frågor som rör rennäringen och förvaltningen av marken ovan odlingsgränsen.

Viltförvaltningsdelegation

Viltförvaltningsdelegationen är ett organ inom länsstyrelsen för samverkan i frågor som rör viltförvaltningen inom länet. Viltförvaltningsdelegationen består av förtroendevalda kommunala politiker samt representanter med kunskap i frågor om trafiksäkerhet och jakt, jakt- och viltvårdsintresset, naturvårdsintresset, friluftslivsintresset, ägare & brukare av jordbruksmark, lokalt näringsliv och turism, skogsnäringen, rennäringen och yrkesfisket. Viltförvaltningsdelegationen leds av Landshövdingen. Viltförvaltningsdelegationen skall inte enbart vara rådgivande, utan i vissa typer av frågor är delegationen även beslutande. Tanken är att beslut ska fattas närmare de människor som är berörda och skapa en lokal förankring och acceptans.

Länsstyrelsens naturvårdsråd

Länsstyrelsen har ett naturvårdsråd med representanter från kommuner, regionförbund, ideella organisationer, skogsbruket och jordbruket. I naturvårdsrådet avhandlas strategiska naturvårdsfrågor i länet. Fokus ligger på naturskydd och förvaltningen av skyddad natur.

Vindelälven FOG-område

En fiskeområdesgrupp (FOG) är tillsatt för att delta i fördelningen av medel från EUs Fiskefond till verksamheter i Vindelälvsdalen. FOG-gruppen består av tio representanter vilka företräder fiskerättsägare, sportfiskeentreprenörer, yrkesfiskare, kommuner och forskning. Många insatser har gjorts för att stärka resursbasen och för att utveckla förvaltningen av fiskeresursen. Vindelns kommun som står som huvudman för FOG-området har också stått som huvudman för ett stort utvecklingsprojekt vid namn från Kust till Fjäll som startade 2007 med finansiering bland annat från EUs fiskerifond.

Lokalt ledd utveckling – Leader

I den förra EU-programperioden bedrevs arbete för lokalt ledd utveckling inom flera geografiska områden i Västerbottens län. Två av dessa geografiska områden berör Vindelälvsdalen, Leader Lappland och Leader UR-nära. Inför nästa programperiod är förhoppningen att dessa områden kan få finnas kvar och man arbetar nu intensivt med strategier för nästa programperiod.

Skogsstyrelsens regionala sektorsråd

Det finns ett nationellt sektorsråd för skogliga frågor som är ett rådgivande organ till Skogsstyrelsens generaldirektör. Rådet hanterar i huvudsak övergripande skogs- och miljöpolitiska frågor. Parallellt med det nationella rådet finns det fem regionala sektorsråd som arbetar utifrån ett mer regionalt perspektiv.

Skogsstyrelsens centrala samrådsgrupp skogsbruk-rennäring

Samrådsgruppens uppgift är att vara rådgivande och att diskutera principiellt viktiga frågor för skogsbruk och rennäring.

Gemensamt arbete med samebyvisa rovdjursplaner och toleransnivåer rörande renar och rovdjur

Samebyvisa rovdjursplaner är ett förvaltningsverktyg som utvecklas i samverkan mellan myndigheter och samebyar för att möjliggöra mer riktade åtgärder för att minska rennäringens förluster till följd av stora rovdjur, dvs att åtgärder vidtas där de gör mest nytta för rennäringen och minst skada för rovdjuren. Tanken är också att det ska ge effektivare handläggning samt större legitimitet för beslut som avser både rovdjurs- och rennäringsförvaltningen.

Storlek

”Ett biosfärområde ska vara så stort att ett biosfärområdes tre funktioner kan uppfyllas, dvs utveckla, bevara och stödja”

Avgränsning av framtida biosfärområde

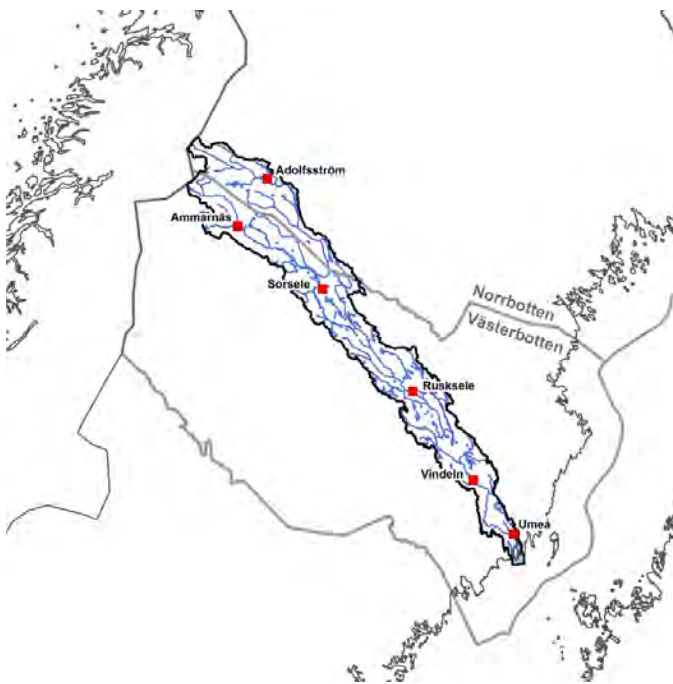
Området som föreslås bli biosfärområde Vindelälven omfattar 1 329 438 ha det vill säga ca 13 294 km². Det är en yta som är tillräckligt stor för att gott och väl kunna inrymma de tre huvudsakliga funktionerna som skall uppfyllas med ett biosfärområde. Kartunderlag över det föreslagna området finns som bilaga 10. Avgränsningen av ett biosfärområde är dock inte hugget i sten utan kan ändras om man ser att det finns skäl för detta. Avgränsning av ett biosfärområde skall heller inte hindra gränsöverskridande samarbete.

Den föreslagna gränsen utgår ifrån Vindelälvens avrinningsområde enligt SMHI. Det är med andra ord till stor del älvens vattendelare som fungerar som gräns. För att knyta ihop Vindelälven hela vägen från källflöden till utlopp har även avrinningsområdet för nedre Umeälven inkluderats. Att ha avrinningsområdet för Vindelälven och nedre Umeälven som gräns har upplevts som mycket naturligt i älvdalen och är en gräns vilken redan används i flera andra sammanhang (ex Vindelälven FOG-område för hantering av EUs fiskerifond, Ume-Vindelälvens fiskeråd, Vindel River EU Life). Älvdalen har genom tiderna varit det stråk där människor och djur rört sig i öst-västlig riktning. Det blir därför en både naturgiven och accepterad gräns i älvdalen.

Områdets gränser har diskuterats vid förstudiens olika möten i älvdalen och efter detta har det gjorts ett par smärre justeringar av gränsen:

1. 1077 ha av Vindelälvens avrinningsområde ligger på norskt territorium. I dagsläget väljer man att avgränsa bort detta norska område och fokusera på att utveckla ett biosfärområde för Vindelälven i Sverige. I framtiden kan det dock finnas skäl att ompröva biosfärområdets gränser då det finns ett väl utvecklat gränsöverskridande samarbete i fjällregionen och då de båda ländernas samebyar har betesmarker som sträcker sig över landsgränsen. Inom UNESCO önskar man dessutom att se fler transnationella biosfärområden. Intresset för biosfärområden håller på att växa fram också i Norge som hittills inte har några.
2. SMHIs gräns är inkorrekt på en delsträcka i Vindelns kommun. Detta korrigeras genom att man väljer att följa samma gräns som används för FOG-området (utredd av lantmäteriet) på den felaktiga delsträckan.
3. Byarna Taveljö och Hissjö ligger på Vindelälvens gamla isälvsavlagringar men avvattnar idag mot Tavelån och inte mot Vindelälven. De två aktiva byarna ligger längs ”Vindelälsvägen -363” och man upplever där starkt att man tillhör Vindelälvsdalen. Det har uttryckts stöd för att dessa byar skall ingå i biosfärområde på de byamöten som genomförts längs älven och styrgruppen för förstudien har beslutat att gränsen skall justeras för att inkludera byarna.

Utöver dessa justeringar har det inkommit önskemål om att man också skall inkludera hela Umeälvsdalen, att man mera borde utgå ifrån hur människor rör sig i älvdalen och i vilken mån de känner sig berörda av Vindelälven och inte utifrån hur vattnet rör sig, eller att man borde knyta ihop Finland, Sverige och Norge med ett biosfärområde som löper från Vasa, över kvarken med Holmöarna, längs Vindelälven, över fjällkedjan och ut till norska Atlantkusten. Styrgruppen för förstudien har beslutat att fokusera arbetet runt Vindelälvens unika natur- och kulturvärden och på hållbar utveckling i Vindelälvsdalen. Det finns dock möjligheter att ompröva gränser för biosfärområden om det skulle visa sig att det finns önskemål och skäl för detta i framtiden.

Figur 3: Utredningsområde för framtida Biosfärområde Vindelälven

Zonering i framtida biosfärområde

Zonering av ett framtida biosfärområde Vindelälven innebär inte tillkommandet av någon ny lagstiftning utan zoneringstankarna stödjer sig på befintlig miljölagstiftning (Miljöbalken). Under förstudien har grova principer diskuterats för hur zonering i det framtida biosfärområdet skall se ut. I ett biosfärområde ska det finnas en indelning i zoner (beskrivs i kap. 2.2) där varje zon är väl motiverad och förankrad med berörda parter. Det blir därför en uppgift i den fortsatta kandidatprocessen att mer i detalj slå fast hur biosfärområdets zonering ska se ut och att förankra denna med kommuner och lokala aktörer. En grov föreslagen zonering för Vindelälvsdalen finns redan nu efter förstudien och den är baserad på befintliga naturskyddade områden i älvdalen.

Zonering	Kriterier
Kärnområde	Naturreservat i fjällområdet så som Vindelfjällen och Laisdalens fjällurskog, huvudsakliga flöden hos Natura 2000-området Vindelälven samt naturreservaten i Umeälvens delta
Buffertzon	Riksstress för naturvård- kulturminnesvård och friluftsliv i anslutning till Vindelälven, de 3 Ramsar områdena i älvdalen samt vissa sträckor med strandskydd
Utvecklingsområde	Övriga delar av utredningsområdet inklusive byar och tätorter

Tabell 3: Beskrivning av hur kärnområde och buffertzon kan uppfylla UNESCOs kriterier för zonering inom utredningsområdet.

Det formella naturskydd som omfattar 32 % av utredningsområdets areal, att Vindelälven är utpekad som riksstress ur flera olika aspekter och förekomsten av de generellt gällande strandskyddsreglerna innebär att UNESCOs krav på zonering kommer att kunna tillämpas på ett bra sätt i ett framtida biosfärområde. Inte alla arealer som fyller kriterierna för att vara kärnområde eller buffertområde kommer att pekas ut som detta. Det är viktigt att påpeka att zoneringen inte medför någon förändring i skyddet av de ingående områdena utan befintliga lagar, regler och föreskrifter gäller precis som förut. Zonering skall ses som ett verktyg och en hjälp för planering.

Foto: Walter Thorfve

Antal

"Om fler lämpliga kandidater kan få fram de resurser som krävs kan antalet biosfärområden i Sverige utökas."

Svenska MAB-kommittén har gjort bedömningen att man kan utvidga antalet biosfärområden i Sverige om det kommer fram intressenter som uppfyller ställda krav och som har den finansiering som krävs. Idag finns det fem biosfärområden i Sverige; Kristianstad Vattenrike, Älvlandskapet nedre Dalälven, Blekinge Arkipelag, Vänerskärsgården med Kinnekulle och Östra Vätterbranterna. Ett sjätte område, Hälsingebygd i Voxnadalen har just fått kandidatstatus. Det finns i dagsläget ännu inget beslutat biosfärområde norr om Dalälven.

Vindelälven, ett nordligt område som löper från fjäll till hav och omfattar ett helt älvlandskap med ett stort antal ingående naturtyper, hög biologisk mångfald och en fantastiskt rik svensk och samisk kultur skulle tillföra mycket stor natur- och kulturmässig variation till det nationella och internationella biosfärnätverket. Bygdens engagemang för att bevara älven outbyggd var så livligt att det förmådde att väcka liv i den nationella miljörörelsen på 60-talet. Redan då kan man säga att Vindelälvsdalen slog in på spåret att bli ett modellområde för hållbar utveckling.

Tankar om framtida insatser för biosfärkandidat Vindelälven inom de 3 huvudfunktionerna för biosfärområden

Visionen om Vindelälven

”Biosfärområde Vindelälven – Juhtatdahka”

Vild, vacker och världskänd

Ett brusande äventyr från fjäll till hav, med naturens och kulturens mångfald som källa till utveckling, upplevelser och livskvalitet!

Hållbar utveckling i Västerbotten

I Västerbottens regionala utvecklingsstrategi 2014-2020 (RUS) har man identifierat ett antal utvecklingsmål, bland andra:

1. Samverkan och nya lösningar för service och tjänster.
2. Ökad samverkan mellan näringsliv och akademi.
3. Fler och växande företag.
4. Digitala tjänster och affärsmodeller.
5. Fördubblad omsättning och sysselsättning inom besöksnäringen.
6. Utveckla och vidareutveckla internationella samarbeten.
7. Stärkt samverkan kring strategisk planering och internationellt samarbete.

Inför den nya EU-programperioden pågår det ett arbete med att ta fram utvecklingsstrategier för lokalt ledd utveckling LLU (kallat Leader i förra EU-programperioden) i flera geografiska områden i Västerbottens län. Dessa strategier ska bygga på befintliga strategier och SWOT-analyser för det specifika geografiska området. Dessa ska sedan kunna användas för lokalt utvecklingsarbete. Utredningsområdet längs Vindelälven berör tre olika planerade LLU-områden (motsvarar dagens leader URnära och leader Lappland samt FOG Vindelälven).

Den utveckling man i älvdalen önskar att ett framtida biosfärområde ska bidra till sammanfaller mycket väl med intentionerna i den regionala utvecklingsstrategin och i de kommande LLU-strategierna. Ett biosfärområde Vindelälven skulle därmed kunna bli en stark bidragande part i ett gemensamt arbete för hållbar utveckling. Samverkan runt Vindelälven har påbörjats i samband med det inledande strategiarbetet och kommer att vidareutvecklas vid en biosfärkandidatur. Biosfärkandidaten har redan nu erbjudits att ingå i partnerskap med LLU. Vindelälvens fiskeområde har samma geografi som det tänkta biosfärområdet och ett nära samarbete planeras, med bland annat samlokaliserade kanslifunktioner.

För att främja en samhällsutveckling och ekonomisk utveckling som är socialt och ekologiskt hållbar och för att på så sätt närma sig visionen om Vindelälven – Juhtatdahka, som ”Vild, vacker och världskänd. Ett brusande äventyr från fjäll till hav, med naturens och kulturens mångfald som källa till utveckling, upplevelser och livskvalitet!” önskar man i Vindelälvsdalen att arbeta med mätbara målsättningar kopplade till biosfärområdenas tre huvudfunktioner. Dessa målsättningar och tankar om strategier och aktiviteter kopplade till målen har man arbetat fram i bred samverkan i älvdalen genom en lång rad workshops och möten. I denna sammanställning finns både långsiktiga och mera kortsiktiga mål så väl som förslag på aktiviteter. Många av aktiviteterna svarar mot flera olika mål och ofta också mot mer än ett av de tre fokusområdena.

Vindelälvsdraget. Foto: Graham Soden

Denna sammanställning bör inte ses som en färdig verksamhetsplan för biosfärkandidatområde Vindelälven. Ambitionen är att målsättningarna skall vidareutvecklas i biosfärkandidatens kommande verksamhetsplan så att de upplevs som än mer tydliga och mätbara. De föreslagna aktiviteterna behöver också utvecklas och rangordnas efter hur de kan prioriteras sinsemellan och hur de skall prioriteras sett över tid. Fortsatt samverkan med olika aktörer i älv dalen behövs också i relation till biosfärområdets framtida verksamhet för att utveckla rollfördelning, gynna synergier och minimera risken för dubbelarbete och dubbelfinansiering. Sammanställningen behöver således vidareutvecklas av den breda biosfärkandidatorganisation som planeras att bildas.

Utveckla

”Främja ekonomisk utveckling och en samhällsutveckling som är ekologisk och socialt hållbar”

U Mätbara utvecklingsmål för ett biosfärområde Vindelälven
U1 I Vindelälvsdalen har man en ökande känsla av gemensam identitet, samhörighet och stolthet
U2 Det skapas fler företag och arbetstillfällen i Vindelälvsdalen med ekonomisk, social och ekologisk hållbar inriktning
U3 Renskötsel kan bedrivas på ett traditionellt och hållbart sätt i Vindelälvsdalen
U3 Det skapas en positiv befolkningsutveckling i Vindelälvsdalen med fler fast boende
U4 Det skapas en positiv utveckling i Vindelälvsdalen med fler fritidsboende
U5 Antalet besök och turistnätter ökar i Vindelälvsdalen
U6 Regional bruttoproduktion ökar (regional motsvarighet till bruttonationalprodukt)

Strategi 1. Vi-känsla och ökad samverkan i Vindelälvsdalen

Vindelälvsdalen är en naturgiven enhet och har fungerat som en enhet genom tiderna. Men, älvdalen är också ett vidsträckt geografiskt område med stora avstånd. Förutsättningarna varierar i dag starkt mellan livet på den av urbanisering påverkade landsbygden och livet i den expansiva kustregionen, men också mellan samiskt och svenskt, vilket kan skapa avstånd. Det finns en vilja att skapa en ökad samhörighet och Vi-känsla i älvdalen. Detta skulle medföra en utveckling av älvdalens sociala dimension som strax skulle komma att påverka även samhällsutveckling och ekonomisk utveckling positivt. Detta då gemensam strävan mot gemensamma mål ger så mycket större resultat.

Möjliga aktiviteter:

- Bygga bilden av Vindelälvens själ och identitet baserad på älvdalens gemensamma natur, kultur och sociala arv genom story-telling, berättar-caféer, konst, musik, snygga utställningar eller reportage
- Skapa inbjudande samiskt initierade och drivna fysiska platser där samisk kultur synliggörs på samiska villkor
- Skapa levande mötesplatser och möten mellan människor så väl fysiskt som genom reportage vilka speglar samtiden och det dagliga livet i älvdalen
- Ta vara på och växla upp kraften som finns i älvdalens föreningsliv genom att identifiera synergier och samverkansmöjligheter
- Ge ut Vindelälvmagasin till alla hushåll för information för kunskapsspridning och för att stärka samhörigheten och identiteten

Strategi 2. Vindelälvsdalens röst hörs regionalt, nationellt och internationellt

Älvdalens röst hördes starkt och tydligt då Vindelälven var föremål för utbyggnadsplaner ut på 60-talet. Vindelälvsdalens röst behöver åter ljuda stark och enig för att kunna påverka i anslutning till frågor som är avgörande för älvdalens utveckling så som exempelvis rörande fysisk planering, naturresursutnyttjande, markanvändningsfrågor, kommunikationer, samhällsservice, vård, skola etc.

Möjliga aktiviteter:

- Utveckla landskapsstrategier, kunskaps- och planeringsunderlag rörande Vindelälvsdalens hållbara utveckling
- Skapa en demokratisk plattform som möjliggör samling i älvdalen runt frågor av stor relevans
- Delta i debatten och möta beslutshavare för att påverka i frågor om beslut och regelverk som får stor betydelse i Vindelälvsdalen

- Genomföra strategiska insatser i samverkan med berörda aktörer för att göra Vindelälvsdalen attraktivt för besökande och fritidsboende
- Engagera aktörer inom konst, musik, litteratur, arkitektur och design för att göra älvens röst hörd
- Agera på den internationella arenan genom t.ex. samverkan inom UNESCOs biosfärnätverk och genom samverkan med aktörer och organisationer med utbredning och förankring inom EU

Strategi 3. Vindelälvsdalen lyfts och marknadsförs som ett samlat begrepp

Vindelälven utvecklas till att bli ett världskänt positivt laddat begrepp och ett starkt varumärke. Vindelälven fungerar som en samlande plattform och arena för alla aktörer i älvdalen som kan ställa sig bakom biosfärområdets hållbarhetskoncept. Genom att samla och synliggöra ökar möjligheten till samverkan och samhörighet i älvdalen samtidigt som det bidrar till att informera om Vindelälvsdalen.

Möjliga aktiviteter:

- Genomföra ett arbete runt värdegrund och policy för gemensam syn på vad som kan anses ligga inom ramarna för ett biosfärområde Vindelälven, ex inriktning på projekt, hos företag, verksamheter eller produkter som vill vara associerade med biosfärområdet
- Utveckla en sammanhållen marknadsföringsstrategi för Vindelälvsdalen så att Vindelälven utvecklas som begrepp, varumärke och sammanhållen destination med hållbar natur- och kulturprofil.
- Skapa en sammanhållen grafisk profil för biosfärområdet med enhetlig och estetisk information och skyltning
- Skapa en biosfärportal och webbplattform som samlar alla aktörer, aktiviteter och sevärdheter i älvdalen. På detta sätt samlar och synliggör vi älvdalen
- Ta fram en biosfärbroschyr och biosfärkarta för boende och besökande som samlar lokala konstnärer, producenter, besöksvärda kultur- och naturmiljöer, övernattningsmöjligheter, restauranger och kaféer etc. till glädje för såväl boende och besökande
- Skapa biosfärsnyheter on-line
- Vidareutveckla Vindelälven som arena för aktiviteter och event; Vindelälvsdraget, Nya Vindelälvsloppet och framöver kanske även Vindelälvsritten, Vindelälvsrampet och multisportevent som ”Vindelälvens Järnman” eller ”Vindelälvens starke man”.

Ön i Vindelälven. Foto: Joachim Kaiser

Strategi 4. Utvecklad hållbar besöksnäring baserad på naturens och kulturens mångfald

En besöksnäring baserad på Vindelälvsdalens natur- och kulturvärden är ett område som man i älvdalen samstämmigt säger har en mycket stor utvecklingspotential. Sportfisket ser många som den turistaktivitet som har den största möjligheten att utvecklas, men man är också medvetna om att det finns mycket annat som kan vidareutvecklas. Vindelälvsdalen har så mycket att erbjuda i form av; jakt, vandring, skidåkning, hundspann, skoterturer, ridning, fantastisk natur med spännande utflyktsmål och sevärdheter. Routé Gastronomique är ett pågående projekt där ett antal företag och kockar längs Vindelälven strävar för att uppmärksamma det fantastiska utbudet av lokala, kulinariska läckerheter som finns i älvdalen. Redan idag finns det kvalitetsmärkning av turismverksamhet genom exempelvis "Naturens bästa". I Vindelälvsdalen behövs det framöver ett gemensamt arbete runt frågan om vad som menas med hållbar besöksnäring.

Möjliga aktiviteter:

- Samla insatser för att utveckla ett antal vassa besöksnoder längs älven med service, tillgänglig, sevärd natur, kultur av olika slag och med aktiviteter lämpliga för de olika årstiderna.
- Inspirera och stödja utvecklingen av nya entreprenörer och företag inom hållbar natur- och kulturturism genom att förmedla kunskap från goda exempel, genomföra utbildningar mm. (ex fisketurism, faunaturism, vandringsturism, vinterturism, samiska besöksmål etc)
- Arbeta med planering, utveckling, paketering och marknadsföring av Vindelälvsdalen som besöksmål i samarbete med destinationer, lokala, regionala, nationella och internationella turism- och reseföretag och organisationer.
- Stödja utvecklingen av hållbar naturturism med aktiviteter för årets alla säsonger

Strategi 5. Möjlighet att bedriva traditionell och hållbar renskötsel i ett förändrat klimat

Rennäringen är en extensiv och arealkrävande näring som är starkt beroende av naturens geografiska och säsongsmässiga växlingar. Samhällsutvecklingen har fört med sig verksamheter som påverkar renskötelsnens möjligheter. Klimatförändringarna som vi nu står inför ställer renskötelsen inför ytterligare nya och stora utmaningar. Biosfärområdet skulle kunna fungera som arena för utbyten, samarbeten och nya forskningsprojekt där man kopplar renskötarnas traditionella kunskap om renens behov och beteenden mot markägarnas kunskap om marken och forskningens spetskompetenser inom olika viktiga områden.

Möjliga aktiviteter:

- I biosfärområdet kan man med bred samlad kompetens och rådighet bygga ny kunskap om möjliga socialt, ekonomiskt och ekologiskt hållbara lösningar för framtidens renskötsel.
- I samverkan kan man hitta nya vägar och nya lösningar på olika viktiga frågor för att åstadkomma konkreta insatser på känsliga och viktiga platser i landskapet för att underlätta för renskötelsen i ett nytt klimat.
- Biosfärområdeskandidaten kan verka som pilotområde för samiska initiativ till nya samverkansformer inom och mellan samebyarna

Strategi 6. Fler hållbara företag för mer inflyttning och bättre samhällsservice

Genom insatser för att stärka det lokala företagandet skapar man ökad sysselsättning och stärker så även basen för nödvändig samhällsservice. Med arbetstillfällen och god samhällsservice finns det förutsättningar för folk att bo kvar och för en ökad inflyttning. Det finns stora utvecklingsmöjligheter inom många olika branscher i älvdalen. Det som man i byarna särskilt lyft fram är ökat företagande inom besöksnäringen, lokal livsmedelsproduktion samt inom förädling av råvaror från skogsbruk, jordbruk, renskötsel och fiske men också av råvaror från markerna i form av vilt, bär och svamp. I dagens utvecklade IT-samhälle utgör inte avstånd något faktiskt hinder för en rad olika verksamheter och många olika typer av tjänster skulle kunna produceras i fjällvärlden lika väl som i Umeå eller i Stockholm city. Det vore önskvärt om en större del av ekonomin från regionens resurser kunde hållas kvar för att gynna utveckling av bygden.

Möjliga aktiviteter:

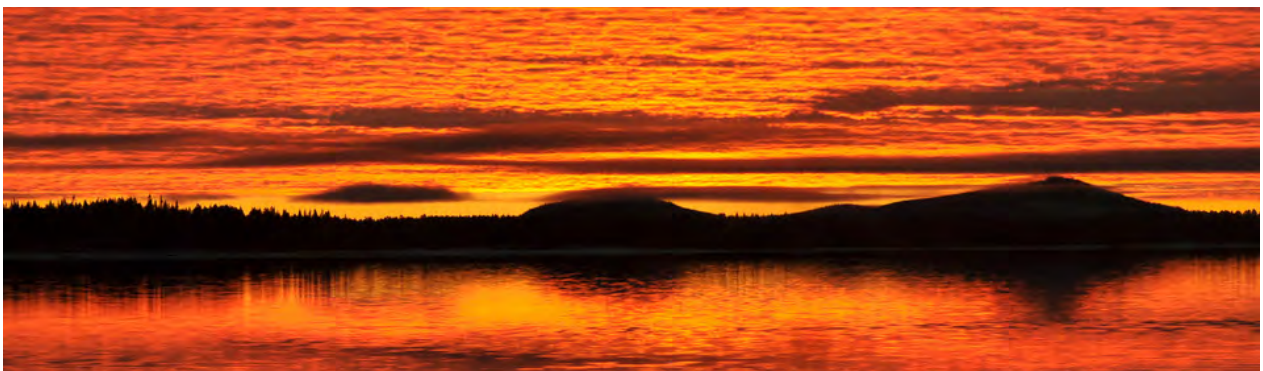
- Fungera som inspirerande smältdegel och tankesmedja för hållbar utveckling av nya företag, idéer och produkter med bas i älvdalens rika natur och kultur.
- Fungera som lots och stöd i myndighets- och bidragsvärlden för älvdalens aktörer
- Förbättra möjligheterna att starta företag utifrån individuella förutsättningar. Främja socialt entreprenörskap och företagande inom den sociala ekonomin, kultur och kreativa näringar
- I samverkan med älvdalens aktörer bygga långsiktiga hållbara rese- och transportlösningar
- Stödja utvecklingen av service och samarbete
- Utveckla tillgänglighet, kommunikationer, varutransporter och kollektivtrafik. En biosfärbuss som kopplar till andra kommunikationer kan utgöra en viktig del
- Inventera och stimulera övertagande av överloppshus och sterbhus för inflyttning och fast boende

Strategi 7. Satsning på ungdomarna, älvdalens framtid

Ungdomarna är Vindelälvens framtid. Att främja relationen mellan våra ungdomar och älvdalen genom att bygga kunskap, öka förståelse och stolthet för platsen där vi bor är viktigt ur flera aspekter. Stolthet och kunskap föder ambassadörskap. Barn och ungdom av idag kommer att bli morgondagens ledare och beslutsfattare och de som bestämmer vägen för bevarande, hållbar utveckling, livskvalitet och bevarande av vår tradition och kultur. Var vi möter ungdomarna och hur de vill vara engagerade behöver man tillsammans vidareutveckla.

Möjliga aktiviteter:

- Genomföra utbildning av ungdomar i föreningsverksamhet ex. styrelsearbete
- Engagera ungdomar i biosfärarkandidatens olika arbetsgrupper
- Skapa nya mötesplatser och forum anpassat efter ungdomarnas behov och önskemål
- Möjliggöra internationellt ungdomsutbyte inom biosfärnätverket
- Initiera skolprojekt för att bygga kunskap och stolthet
- Utbildning av Miniambassadörer 7-12 år
- Inrättande av ett Vindelälvens ungdomsråd 13-30 år för att inkludera de ungas syn på viktiga insatser för älvdalens utveckling
- Kreativt skapande aktiviteter för biosfären
- Guideutbildning för ungdomar i t.ex. fiske, paddling etc.
- Praktikverksamhet i biosfärområdet för nyutexaminerade studenter för att ge arbetslivserfarenhet

Solnedgång över Vindelälven. Foto: Joachim Kaiser

Bevara

”Bidra till att bevara biologisk mångfald (landskap, ekosystem, arter och genetisk mångfald) och kulturarv”

Mätbara bevarandemål för ett biosfärområde Vindelälven
B1 Arealen betad och slagen gräsmark i älvdalen bibehålls eller ökar
B2 Utbredningen av hotade arter i Vindelälvsdalen påverkas inte negativt av mänskliga aktiviteter. (med undantag av effekter från faktorer som t.ex. klimat över vilka vi inte kan styra)
B3 Arter för vilka Vindelälvsdalen kan ses ha ett särskilt ansvar skall vara stabila eller ha en positiv utveckling i älvdalen (med undantag av effekter från faktorer som t.ex. klimat över vilka vi inte kan styra)
B5 Strategiska inriktningsmål för det framtida biosfärområdet finns tydligt förankrade i styrande dokument hos de olika aktörer som beslutar om älvdalens utveckling
B6 Den nedtecknade kunskapen om älvdalens samiska och svenska kulturmiljöer ökar
B7 Avsatta medel för fysiskt bevarande av älvdalens samiska och svenska kulturmiljöer ökar

Strategi 1. Levande kulturlandskap

Under århundraden har man i Vindelälvsdalen brukat jorden och hållit tamboskap. Under senare årtionden har det dock blivit allt svårare att försörja sig på traditionellt jordbruk och jordbruksföretag har slagits ut ett efter ett. Denna negativa utveckling leder till igenväxande av natur- och kulturlandskap och en minskning av den biologiska mångfalden i älvdalen.

Vindelälvens naturbeten startade som ett samverkansprojekt i Vindelälvsdalen från fjäll till kust, för att försöka skapa långsiktighet och bättre ekonomi i skötseln av naturbetesmarker, och därmed öka möjligheten att bevara natur- och kulturmiljön med öppna brukade marker längs älven. Sedan projektets början har över 200 ha naturbetesmarker restaurerats, stängslats och fått skötsel via fyrbenta naturvårdare. Vindelälvens naturbeten är idag en förening som lyfts fram av Jordbruksverket nationellt som ett riktigt gott exempel på naturvårdsarbete i samverkan.

Bland älvdalens befolkning ser man mycket positivt på vad Vindelälvens naturbete fört med sig och man skulle gärna se en vidare utveckling med större betade och brukade arealer i områden som tidigare varit hävdade men som nu vuxit igen. Bevarande av natur- och kulturmarker i älvdalen ökar attraktionskraften för såväl boende och besökande. Den stora utmaning är att få lönsamhet i produktionen för jordbrukarna i älvdalen som förutom jordbruksprodukter även producerar biologisk mångfald och uppskattade pastorala landskap.

Möjliga aktiviteter:

- Identifiera lämpliga slätter- och betesarealer för eventuell framtida restaurering
- Genomföra gräsmarksrestaureringar och gräsmarksskötsel för biologisk mångfald
- Insatser för bevarande av lantraser exempelvis fjällko, lappget etc.
- Stimulera etablering av exempelvis biodlare, slätter och djurentreprenörer
- Stimulera samverkan mellan entreprenörer genom ex. gemensamma anläggningar och redskap
- Stödja arbetet med att knyta ihop produktions och distributionskedjan från jordbrukare till restaurang, butik och offentliga kök.

Strategi 2. Rörelsen längs Vindelälven – Juhtatdahka

Vindelälven har genom tiderna fungerat som en livsnerv, flyttled och transportväg. Älgar har sedan urminnes tider årstidsvandrat i älvdalen så som dagens renar gör och som tidigare även vildrenarna gjorde. Områdets alla fångstgropar talar sitt tydliga språk om var klövviltet rört sig och forskning med sändarför-sedda älgar visar att hjortdjuren har samma rörelsemönster även i nutid. Att flytta renar (Juhtát) den långa vägen mellan kust och fjäll, längs flyttled (Juhtatdahka) i Vindelälvsdalen så som fjällsamebyarna gör än idag

är unikt. Det är i såväl nationellt som internationellt perspektiv en mycket lång sträcka som renarna flyttas i älvdalen. Renflytten längs Vindelälven skulle i framtiden kunna bli föremål för en egen världsarvsansökan.

För många fåglar med vinterviste i Sydeuropa och Östeuropa är Vindelälvens dalgång ett viktigt flyttstråk från kusten in till fjällvärldens häckningsområden. Älvens värde för migrerande fisk är uppenbar men även för växter fungerar älven som spridningskorridor. Genom århundraden av mänsklig påverkan har älvdalen dock på många håll skadats i sin roll som migrationsrutt och flyttled. Stora insatser har gjorts och pågår för att reparera sådana skador som flottningsverksamheten åsamkat vandringsmöjligheterna i älvsystemet. I älvdalen finns det våtmarker och vatten som tidigare fungerat som rast- och ruggningsplatser på flyttfåglarnas väg mot fjällvärden som sett ur flyttfåglarnas perspektiv påverkats negativt av dikningar och sjösänkningar.

Möjliga aktiviteter:

- Stödja det framgångsrika arbete som pågår för att återställa konnektivitet och lekområden i Vindelälvens vattensystem
- Stödja det pågående arbete med att stärka den utrotningshotade fjällgåsen som flyttar längs Vindelälven och häckar i Ammarnäs och Laisdalen.
- Anpassningar av renskötselns anläggningar kan behöva göras för att upprätthålla och stärka möjligheten att flytta renarna till fots idag och i ett framtida förändrat klimat

Strategi 3. Naturvårdsarbete i samverkan för värdefulla naturtyper och arter i Vindelälvsdalen

Genom att planera naturvårdsinsatser i samverkan kan man med goda resultat rikta och fokusera aktiviteter och styrmedel. Vid en workshop med myndigheter, ideell naturvård och skogsbruket i älvdalen pekades ett antal prioriterade naturtyper och arter ut som man i Vindelälvsdalen kan ses ha ett särskilt ansvar för bland annat poängterades älvdalens skarpa sandtallhedar, näringsrika strandskogar med stort lövinslag, fjällmiljöerna och inte minst älvdalens fuktiga och torra hävdgynnade gräsmarker. Naturvårdsarbete i samverkan kan ge många vinster och det finns många insatser att göra för biologisk mångfald som samtidigt gynnar även sociala och estetiska värden.

För att möjliggöra ett långsiktigt bevarande av biologisk mångfald har man identifierat behovet av att det finns så kallad grön infrastruktur. Med grön infrastruktur menar man korridorer eller områden med rätt livsmiljöbetingelser på ett sådant inbördes avstånd att rörelse mellan områdena är möjligt. Naturvårdsarbete i samverkan ger goda förutsättningar för gemensamt arbete med sådan grön infrastruktur.

Möjliga aktiviteter:

- Stödja pågående arbete med att stärka den utrotningshotade fjällräven som lever i biosfärområdets fjälltrakter.
- Delta i gemensamt arbete med pilotprojekt om anpassad skötsel för att stärka utvecklingen hos älvdalens sandtallhedar.
- Delta i gemensamt arbete för att stärka utvecklingen av älvdalens älv- och bynära, hävdgynnade torra och fuktiga gräsmarker. Blomsterrika slätterängar är en typ av habitat som hyser stor biologisk mångfald.
- Delta i gemensamt arbete för att stärka utvecklingen av värdefulla biflöden, näringsrika strandnära skogar och skogar med höga lövvärden längs Vindelälven och i biflöden
- Delta i arbete med grön infrastruktur i Vindelälvsdalen

Foto: Ella Kari Skum

Strategi 4. Bevara och tillgängliggöra samiskt och svenskt kulturarv

Det finns mycket kunskap om älvdalens kultur som har samlats i de olika byarna, av föreningar, museer, universitet, myndigheter och andra aktörer. Denna kunskap skulle behöva tas om hand och visas upp på lämpliga sätt och på väl valda platser i älvdalen. Efter att man gjort en sammanställning kan man identifiera brister i befintligt kunskapsläge och planera för hur man går vidare för att dokumentera och bevara kunskap som idag inte finns nedtecknad eller på annat sätt långsiktigt bevarad.

Möjliga aktiviteter:

- Identifiera aktiva slöjdare och andra kulturhantverkare
- Samla berättelser från bygden
- Med hjälp av interaktivt GIS och befintliga digitala underlag sammanställa information över kulturmiljöer i älvdalen så som exempelvis stigar, leder, farleder, handelsplatser, kultplatser etc.
- Genomföra inventeringar i specifika områden av särskilt intresse där kunskap saknas
- Bedriva projektverksamhet för att utveckla, förvalta, tillgängliggöra och informera om höga kulturvärden av olika slag i älvdalen.
- Genomföra utbyten med andra urfolk inom biosfärnätverket för att stärka mänskliga, språkliga och kulturella sammanhang på många nivåer

Stödja

”Underlätta demonstrationsprojekt, utbildningar och praktik, forskning och uppföljning”

Mätbara mål för stödjande av kunskapsbyggnad i ett biosfärområde Vindelälven
S1 Minst 3 examensarbete genomförs i samverkan med och relevans för området under kandidatperioden
S2 Minst 2 forskningsprojekt inleds i bred samverkan under kandidatperioden
S3 Minst 3 Utbildningar om Vindelälven och hållbar utveckling genomförs under kandidatperioden
S4 Minst 5 aktiviteter för att bygga kunskap om rörande samisk och svensk kultur i älvdalen genomförs under kandidaturen
S5 Det genomförs minst 3 aktiviteter för att lyfta fram de goda exempel som redan idag finns för att bygga Vindelälvsdalen som demonstrationsområde
S6 Det framtida biosfärområdet har IT-lösningar och fysisk infrastruktur som stödjer information och kunskapsspridning

Strategi 1. Vindelälvsdalen har demonstrationsområden med goda exempel

Vindelälvsdalen kan redan idag framhålla goda exempel inom flera områden med bäring på hållbar utveckling.

Möjliga områden:

- Biosfärområdet stöder demonstrationsområden och insatser för att visa på det framgångsrika återställningsarbetet som genomförts och genomförs i Vindelälvens vattensystem.
- Samla kunskap om ekologiska kompensationsåtgärder i samband med skador på natur och vidare utreda huruvida biosfärområdet med Umeälvens delta lämpar sig som demonstrationsområde.
- I Vindelälvsdalen finns Sveriges sanna nav för skoglig kunskap med SLU och försöksstationen Svartberget, Sveaskogs Ekopark Skatan, SCAs mångfaldsskog Kärningberget. Angränsande till Vindelälvsdalen har arbetet med Vilhelmina Model Forest byggt upp stor kunskap genom åren.
- Vindelälvens naturbeten är ett nationellt framhållet gott exempel på hur man inom jordbruket kan jobba med naturvård i samverkan.
- Det finns förslag om utvecklandet av ett antal kulturmiljönoder i älvdalen med öppna kulturgårdar.
- Biosfärområdet utvecklas i sin helhet att bli en modell för lokal delaktighet och utveckling av dialog-former
- Biosfärområdet fungerar som modell för hållbar naturturism
- Ledsystemen runt Ammarnäs utvecklas till att fungera som demonstrationsområde för Sveriges nationella ledsystem

Foto: Magnus Bidner

Strategi 2. Forskning och kunskapsinsamling

Kunskapsuppbyggnad genom forskning och utbildning har en central roll i biosfärområden. Ett rikt samarbete med aktörer inom forskning och utbildning är mycket viktigt för ett biosfärområde Vindelälven. I Vindelälvsdalen har man det väl förspänt då såväl Sveriges lantbruksuniversitet och Umeå universitet finns situerade inom utredningsområdet. Detta är två starka lärosäten med stor bredd. Redan idag pågår omfattande forskning i förstudiens utredningsområde. Inom förstudien hölls den 20 februari en projekt-mässa för att skapa överblick och visa på den bredd av verksamhet som redan i dag bedrivs i Vindelälvsdalen. En kort sammanfattning av de projekt som presenterades finns med som bilaga 9. Nedan listas lärosäten, fakulteter och institutioner där samverkan runt ett biosfärområde Vindelälven påbörjats under förstudien:

- Sveriges lantbruksuniversitet: Skogliga landsbygdsstudier, skoglig produktion, skoglig resurshushållning, vilt- fisk och miljö, miljöövervakning mfl.
- Umeå universitet: Arktiskt centrum, kulturgeografi och ekonomisk historia, ekologi- miljö och geovetenskap, designhögskolan mfl.

Under en kandidatfas behöver forskningssamverkan utvecklas vidare inom områden som ex. statsvetenskap, kulturgeografi, naturresursförvaltning, ekonomi, infrastruktur, landsbygdsutveckling, samiska frågor och ursprungsfolk, arktisk ekologi och klimatförändringsstudier. Behov av forskning inom biosfärbetet kommer att identifieras på flera nivåer. De utmaningar som man tillsammans väljer att fokusera på i älvdalen kommer sannolikt att generera många frågor som kräver forskningsinsatser för att besvaras. Biosfärkandidaten kommer också genom sin plats i UNESCOs världsnätverk att kunna ingå som partner i internationell forskning om frågor av ett mer globalt och övergripande intresse.

Möjliga aktiviteter:

- Ta fram förslag till uppsatsämnen och examensarbeten av relevans
- Verka för att knyta samman traditionell kunskap i älvdalen med akademisk kunskap inom forskningsområden av relevans för området exempelvis:
- Vetenskapliga analyser som grund för inriktning hos aktiviteter för att stimulera inflyttning
- Studier rörande ekosystemtjänster i Vindelälvsdalen
- Studier rörande motstående intressen för markanvändning
- Studier rörande klimatförändring och effekter för tex. rennäring och skogsbruk
- Internationell forskningssamverkan rörande natur, kultur, lokal utveckling och minoritetsfrågor mm.
- Driva vissa egna projekt för att bygga kunskap där man ser att det finns stora behov och där biosfärområdet kan vara en lämplig aktör och genomförare. Redan under 2014 planeras ett mindre projekt om samiska viktiga platser/namn på viktiga samiska platser i Vindelälvsdalen.

Strategi 3. Utbildning för ett hållbart samhälle

I Vindelälvsdalen finns det ett stort antal olika utbildningsaktörer. Det finns givetvis ett stort antal kommunala skolor. Ett problem är att det inte finns någon bredd på gymnasieutbildningar i fjällkommunerna. Detta medför att många ungdomar lämnar sin bygd redan vid unga år. Detta är något som man ser bidrar till den negativa utflyttningstrenden i inlandskommuner. I Umeå finns utöver de vanliga gymnasieskolorna även Forslunda naturbruksgymnasium. Umeå kommun driver även en naturskola som genomför naturutbildningar på uppdrag runt om i länet. Vindelns och Strömbäcks folkhögskolor ger utbildningar i allt från byggnadsvård och antirasism till journalistik och musikalverksamhet. Norra Sverige ingår i FNs nätverk av lärosäten för utbildning för ett hållbart samhälle (RCE). Mycket av det som ligger till grund för ett biosfärområde ligger även till grund för detta utbildningsnätverk.

Akademisk utbildning bedrivs vid Umeå Universitet, Sveriges Lantbruksuniversitet, Designhögskolan och Arkitektthögskolan. Därutöver finns också Akademi Norr som är en organisation som genomför högre

utbildning i kommunal samverkan. Även föreningar i älvdalen kan bidra med värdefulla utbildningsinsatser om natur och kultur i älvdalen.

Utöver de nämnda bildningsinstanserna finns det flera andra aktörer som fyller en viktig roll i folkbildandet. I Vindelälvsdalen finns det till exempel flera bildningsförbund som ABF, Medborgarskolan och Studieförbundet. Jägarförbundet som organisation bidrar till utbildning av landets jägare. Markägarföreningar som LRF och Norra skogsägarna ordnar olika typer av utbildningar med bäring på hållbar markanvändning för sina medlemmar. Skogen i skolan finns på många skolor i älvdalen och utgörs av en samverkan mellan skolan och skogliga intressenter. Skogsstyrelsen ordnar konferenser och utbildningar för skogsbruket. Årligen arrangeras Naturreservatens dag av Länsstyrelsen i samverkan med lokala aktörer med guidningar i länets naturreservat. Arboretum norr, Naturum Vindelfjällen i Ammarnäs och Naturcentrum Vindelälven i Vindelforsarna är exempel på aktörer i älvdalen som utbildar genom naturutställningar och genom naturinriktad programverksamhet. Umeå kommun planerar också att inrätta ett naturcentrum, alternativt ett naturum i anslutning till Umeälvens delta. Länsstyrelsen har under 2013 i samverkan med Skogsstyrelsen även genomfört utbildningar om skogens vatten.

I en framtida kandidatur behöver man vidareutveckla samverkan med relevanta instanser för att få till stånd de utbildningsinsatser man ser behövs.

Möjliga aktiviteter:

- Bedriva lägerverksamhet med Vindelälvs-kunskaper och aktiviteter för lärare så väl som för barn
- Lyfta behovet av utbildning av naturguider med breda språkkunskaper
- Lyfta behovet av nya former av distansutbildning och utbildning i frågor av relevans för näringslivsutveckling för landsbygden.
- Genomföra utbildningar för att lära ut traditionell kunskap som ex: Traditionell hantering av matvaror som kött, fisk, bär och svamp. Slöjd och hantverk så som tex. tennbroderi, knivtillverkning och tillverkning av kolt respektive bygdedräkt. Traditionell byggkonst så som stugtimring och kåta-bygge.
- Genomföra utbildningar om odling i nordliga landskap
- Genomföra utbildningar i Vindelälvs-kunskap, för att öka kunskapen om Vindelälvens rika historia, natur och kultur.
- Genomföra utbildningar för att ge människor kunskap och möjlighet att ta del av det naturen bjuder, artkunskap, jakt, fiske, beredningskunskap etc.
- Genomföra utbildningar om Vindelälvens rika kultur, tex samisk- och nybyggarhistoria, språk och dialekt.
- Bidra med grundkunskaper om hållbar utveckling så att vi i Vindelälvsdalen blir duktiga på att jobba som modellområde för hållbar utveckling.
- Stödja lokala miljö- och naturprojekt i byskolorna

Strategi 4. Uppföljning

Utredningsområdet för ett framtida biosfärområde Vindelälven är stort och spänner över stad och land och inte minst över många olika naturtyper. Det finns därmed ett stort antal program för miljöanalys och uppföljning som berör utredningsområdet. Det är också många olika aktörer som bidrar till samlandet av information. SLU i Umeå har som en viktig del av sin verksamhet att arbeta med monitoring och miljöanalys. SLU är även datavärdar för en stor mängd miljödata som löpande samlas in. Andra viktiga aktörer för vattenrelaterade miljödata är SMHI och Havs- och vattenmyndigheten. Men även Länsstyrelsen samlar information t.ex. genom rovdjursinventering och kalkeffektuppföljning, kommunerna samlar ofta in miljöinformation om t.ex. luftkvalitet, SGU bidrar i insamlande av uppgifter om vårt grundvatten. Lunds universitet har genom projekt LUVRE bedrivit årlig forskning och monitoring rörande fåglar i Ammarnäs fjällbjörkskog sedan 1963 vilket ger en av landets längsta obrutna tidsserier.

Nedan listas flertalet av de miljöanalysprogram som löper redan idag. Utöver dessa kan det finnas undersökningar som inte genomförs fortlöpande:

- Krondropps nätverket (försurningsstudier)
- Miljötillstånd i Skogslandskapet, RIS
- Riksskogstaxeringen
- Nationell Inventering av Landskapet i Sverige - NILS
- Viltinventering (ex älg)
- Fjällövervakning; Smågnagare i fjällen; Häckfågelinventering i fjällen; Fjällvegetation; Utbrott av fjällbjörkmätare; Artövervakning – fjällräv; Artövervakning - jaktfalk, dalripa; Nyckelarter
- Landskap (NILS)
- Häckfågelinventeringen
- Rovdjursinventeringen Varg, Lo, Järv, Kungsörn
- Luft
- Samordnad recipientkontroll – Recipientkontroll
- Trendsjöar i Västerbotten
- Kalkeffektuppföljning
- Flodmynningar
- Vattenkemi i vattendrag
- Metaller och miljögifter i fisk, trendövervakning
- Artövervakning flodpärlmussla
- Artövervakning – lax
- Grundvattenkemi i Norrland
- Fiskvattendirektivet
- Miljötillstånd i våtmarker (via satellitdata)
- Hälsorelaterad miljöövervakning
- Päruggla (SLU)
- Uppföljning av kompensationsåtgärder för Botniabanan över Umeälvens delta

Uppföljning av vårt kulturarv genomförs i dagsläget inte på något sammanhållet sätt nationellt eller regionalt. Riksantikvarieämbetet har med anledning av detta genomfört en studie för att se i vilken omfattning Nationell Inventering av Landskapet i Sverige – NILS skulle kunna fylla funktionen som uppföljning även för kulturmiljöer. Som ett första steg ser man i Vindelälvsdalen behovet av att samla information om och tillgängliggöra älvdalens kultur. Vilken roll ett biosfärområdet eventuellt kan ha i frågan om återkommande uppföljning behöver utredas vidare.

Statistiska centralbyrån samlar kontinuerligt stora mängder statistik på kommunal, regional och nationell nivå rörande befolkning, arbetsmarknad, företagande etc. SCB tillhandahåller statistik gratis men marknadsför även mera lättillgängliga statistikpaket för ex kommunal analys och planering.

Kalv vid Vindelälven. Foto: Stellan Strand

Vindelälvens fortsatta arbete mot utnämning till biosfärområde

Vindelälven har potential att bli ett lysande modellområde för hållbar utveckling. Här finns goda förutsättningar i form av en stark vilja och höga värden men också spännande utmaningar att lära av. En biosfärkandidatur skulle innebära nästa steg på Vindelälvens väg mot att bli nominerade av UNESCO som biosfärområde. Som biosfärkandidat skall Vindelälven bidra till kunskapsbyggnad och gränsöverskridande samverkan. Målet är att tillsammans i älvdalen staka ut och antrada vägen för att nå visionen om den vilda, vackra och världskända Vindelälven där naturens och kulturens mångfald på ett hållbart sätt brukas för att fungera som en källa till utveckling, upplevelser och livskvalitet. Det är redan under förstudien många organisationer i älvdalen som uttalat sitt stöd för Vindelälven som ett framtida biosfärområde, se bilaga 15.

Inrättandet av ett biosfärområde skulle gynna Vindelälvdalen på många sätt. Vindelälven har dessutom potential att på många olika sätt bidra med något nytt till det nationella och globala biosfärnätverket. Några viktiga exempel på vad Vindelälven kan tillföra UNESCOs biosfärnätverk som bör poängteras är:

- Vindelälven är en unik fritt strömmande nationalälv, en livsnerv och flyttled (Juhtadahka) i ett mycket rikt landskap som i sin helhet innefattas i det planerade biosfärområdet
- I Vindelälvsdalen finns en kulturell rikedom med Samisk och Svensk kultur sida vid sida. Detta utgör en unik bas för spännande samarbete inom en mängd områden så som ex kulturell identitet, kulturbevarande, hållbar markanvändning och naturförvaltning.
- Vindelälven kan fungera som modell och förebild rörande lokalt engagemang och delaktighet i glesbefolkat landskap påverkat av urbanisering, där urbana och rurala människor lever med skilda förutsättningar.
- I Vindelälvsdalen finns en mycket stark miljö för forskning och kunskapsbyggnad. Det finns redan idag goda exempel på tillämpad forskning och forskning i samverkan med traditionell kunskap.

För Vindelälvsdalen skulle ett biosfärområde dessutom kunna bidra till att:

- Fungera samlande för hela älvdalen
- Utveckla en gemensam identitet, samhörighet och stolthet i Vindelälvdalen
- Öka det lokala inflytandet rörande älvdalens utveckling och fungera som modell för goda delaktiggörande processer
- Verka inspirerande och utveckla möjligheterna för ekonomiskt, ekologiskt och socialt hållbart företagande
- Samisk och Svensk kultur nyttjas som en unik bas för arbete med hållbar utveckling inom en mängd områden så som ex kulturell identitet, kulturbevarande, hållbar markanvändning och naturförvaltning.
- Skapa ett starkt varumärke runt Vindelälven och tydligare sätta Vindelälven på världskartan
- Bevaka, utveckla och tillgängliggöra områdets natur- och kulturvärden för att öka områdets attraktionskraft för boende och ge förutsättningar för en utvecklad natur- och kulturturism
- Verka för utvecklade kommunikations- och transportmöjligheter i älvdalen
- Stärka internationell samverkan runt urfolksfrågor
- Attrahera resurser för forskning och utbildning samt fungera som modell för samverkan mellan akademisk kunskap och lokalsamhällets traditionella kunskap
- Bidra till uppnående av våra regionala och nationella miljömål

Foto: Kajsa Berggren

Uppgifter som biosfärkandidat

Biosfärkandidatens uppgifter

Då förstudien avslutats och man önskar fortsätta in i en kandidatfas skickas en ansökan till den svenska MAB-kommittén för bedömning. Förstudierapporten tillsammans med kommunernas, länsstyrelser och andra viktiga aktörers uttalade stöd för en fortsatt process utgör de ansökningshandlingar som krävs.

Bedömningskriterierna som används av den svenska MAB-kommittén finns angivna under stycke 4.2 i denna rapport. Görs bedömningen av den svenska MAB-kommittén att området fyller de krav som ställs erbjuds området att gå in i en tre år lång kandidatur. Under denna treårsperiod skall biosfärkandidaten fungera som ett biosfärområde, samtidigt som man börjar jobba med att sammanställa en ansökan i enlighet med UNESCOs "Nomination form for Biosphere Reserves". Parallellt med ansökningsarbetet startas prioriterade processer och projekt för att ge biosfärkandidatområdet dess profil och identitet. Det är viktigt att lokala aktörer och eldsjälar blir delaktiga i arbetet under kandidaturen.

Då ansökningshandlingen har sammanställts skickas den på remiss till berörda lokala och regionala instanser, samt till centrala myndigheter och Svenska Programkommittén för MAB. Remissinstansernas synpunkter sammanställs av kandidatområdet så att ändringar som gjorts i "Nomination form for Biosphere Reserves" tydligt visas. Sammanställningen och korrigerad ansökningshandling sänds åter till remissinstanserna för godkännande. När ansökan är komplett och godkänd, översätts den till engelska. Ett svenskt original översänds till Svenska UNESCO-rådet för handläggning.

Gemensamma uppgifter under biosfärkandidaturen:

- Inrätta en biosfärkandidatorganisation för Vindelälvsdalen
- Rekrytera biosfärkoordinator
- Vidare utveckla samarbetsformer med angränsande regionala landsbygdsaktörer med avseende på strategier, organisation och finansiering
- Driva prioriterade processer och projekt för att stödja de tre huvudfunktionerna (utveckla, bevara och stödja) i området
- Skapa långsiktig finansiering för det framtida biosfärområdet
- Skapa ekonomiska muskler med hjälp av projektmedel, företagssponsring mm. för att möjliggöra ett starkt genomförandearbete inom biosfärkandidatområdet
- Närmare utreda biosfärområdets framtida noder för biosfärinformation och lokalt ledd hållbar utveckling
- Utreda och förankra områdets zoner
- Sprida information om biosfärområdet, genomföra seminarier och workshops
- Utveckla en samlande webb-plattform för biosfärområdet
- I samverkan med universitet och andra aktörer utveckla demonstrationsområden samt initiera och stödja byggandet av ny kunskap genom forskning, miljöanalys och utbildning
- Samla underlag, författa och förankra Vindelälvens ansökan till Unesco
- Utveckla vidare kontakter inom området, med andra biosfärområden och viktiga aktörer nationellt och internationellt.

Biosfärkontor

Inom ett biosfärområde ska det finnas ett biosfärkontor. Biosfärkontoret ska vara ett centrum för biosfärverksamheten inom området och fungera som bollplank, initiativtagare och stöd för lokala idéer och initiativ. Biosfärkontoret ska vara en tillgänglig och neutral plattform för frågor som rör brukande och bevarande av naturresurserna i landskapet. Biosfärkontoret ska också vara ett forum för frågor om hållbar utveckling och en gränsöverskridande mötesplats för olika discipliner och tvärvetenskapliga frågor.

Ett biosfärkandidatkontor bör enligt förstudien om Vindelälven som biosfärområde:

- ligga lokaliserat så att det logistiskt kan fungera som mötesplats för biosfärbete, lokalt, regionalt, nationellt och internationellt samt vara lättillgängligt via befintliga kommunikationssystem (t.ex. buss och tåg)
- vara en fast neutral punkt, öppen för allmänheten
- ligga vackert vid Vindelälven på en plats som är trovärdig för huvudkontoret i Vindelälvsdalen
- kunna kombineras med en besöks- och informationsplats genom att ha tillgängliga mötes- och konferenslokaler
- ligga så att det är en funktionell och attraktiv arbetsplats för framtida anställda
- vara ekonomisk och kostnadseffektiv
- vara på en plats som ger bästa möjliga förutsättningar för områdets utveckling till exempel genom att möjliggöra samlokalisering/närhet till andra viktiga aktörer för älvdalens utveckling

Förstudiens styrgrupp har förordat att biosfärkontoret bör etableras i Vindeln. I Vindeln samordnas redan i dagsläget arbetet med det stora projektet från kust till fjäll, Vindelälvens FOG-område, Vindelälvens naturcentrum och den nyinrättade stiftelsen Vindelälvsfiske. Tankar finns även på att knyta personella resurser för Vindelälvens och nedre Umeälvens fiskevårdsråd närmare Vindeln. Ett biosfärkontor som fyller de kriterier som satts upp kommer inte att finnas etablerat i Vindeln direkt från starten på en biosfärkandidatur. Vindelns kommun har dock ambitionen att bygga ett sådant hus inom Vindelforsarnas friluftsområde. Detta hus kommer fysiskt att kunna samla olika verksamheter med knytning till Vindelälven vilket blir en styrka.

Vindelälvsdalen är ett vidsträckt område och det behövs en organisation som förmår att knyta samman och möjliggöra delaktighet inom hela området. Det finns tankar om att inrätta ett antal "biosfärnoder" på strategiska platser i älvdalen. Hur dessa filialer eller "biosfärnoder" skall fungera i praktiken, i relation till biosfärkontoret och var de ska vara belägna får utredas vidare under biosfärkandidaturen. I de diskussioner som förts med människor i älvdalen under förstudien har det framkommit att det vore lämpligt att ha:

- Biosfäradministration vid ett huvudkontor
- Ett antal noder med tillräcklig täthet i älvdalen för att möjliggöra ett lokalt drivet arbete för hållbar utveckling
- Informationsnoder som omfattar fjällen, skogslandet och kusten
- Ett antal väl utvecklade besöksplatser med service, natur, kultur och aktiviteter

Biosfärkoordinator

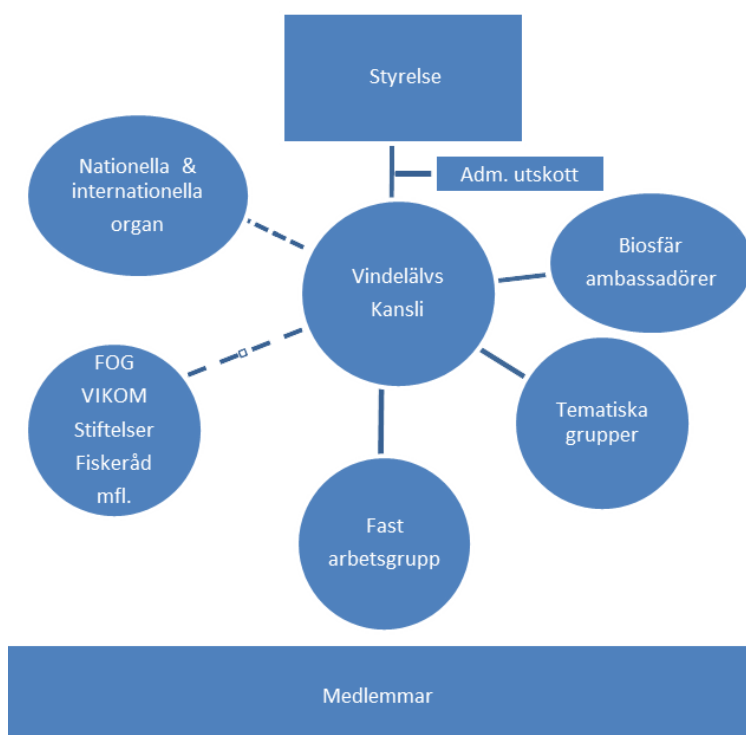
Varje biosfärområde ska ledas av minst en koordinator som har det övergripande ansvaret för att verksamheten i området bedrivs enligt riktlinjerna från UNESCO och utifrån de lokala förutsättningarna. Koordinatorn bör vara "neutral" i relation till enskilda organisationer och få sitt uppdrag från ingående organisationer och intressegrupper. Under biosfärkandidatfasen är koordinators huvudsakliga uppgift att koordinera arbetet med ansökan till UNESCO, samt att utforma verksamhet i området så att biosfärområdets tre funktioner (bevara – utveckla – stödja) stärks.

För att kunna dra nytta av alla de olika kompetenser som finns hos ingående organisationer drivs biosfärbetandet framåt av koordinatorn/koordinatorerna tillsammans med styrelsens verkställande utskott och de till biosfärområdet knutna arbetsgrupperna. Under kandidatfasen kommer minst en men förhoppningsvis två koordinatörer att knytas till biosfärkandidatkontoret.

Foto: Emma Johansson

Biosfärkandidatorganisation

Figur 4. Modell över föreslagen biosfärkandidatorganisation

Organisationsform för biosfärkandidaten föreslås ha formen av en ideell förening. Förslag till stadgar för den ideella föreningen finns i bilaga 13. Utredningsområdet berör 9 olika kommuner i två län. Under arbetet med förstudien har förstudiens styrgrupp haft ett flertal diskussioner om strukturen på styrelsen för ett framtida biosfärområde. Man har varit överens om att det lokala engagemanget är grundläggande för att biosfärområdets arbete skall bli framgångsrikt. Man menar vidare att det är viktigt att styrelsen skall representera hela älvdalen med den verksamhet och de människor som finns här. Förhållandena skiljer sig avsevärt åt om man lever i fjällvärlden, i skogslandet eller ute vid kusten vilket man också bör ta hänsyn till. Det förslag man har är att kommunerna delar på 3 platser i styrelsen och att dessa tre kommunrepresentanter skall representera fjällkommun, skogskommun respektive kustkommun. På motsvarande sätt får älvdalens byar dela på 3 styrelseplatser. Förslagen sammansättning hos en framtida biosfärstyrelse ser ni nedan.

- Kommunerna (3 ordinarie respektive suppleanter, företrädande fjäll-, skog- respektive kust)
- Länsstyrelse (1 ordinarie respektive suppleant)
- Region Västerbotten (1 ordinarie respektive suppleant)
- WWF (1 ordinarie respektive suppleant)
- Samisk representation (2 ordinarie respektive suppleanter)
- Byarna (3 ordinarie respektive suppleanter, företrädande fjäll-, skog- respektive kust)
- Skogsbruket (1 ordinarie respektive suppleant)
- Jordbruket (1 ordinarie respektive suppleant)
- Fisket (1 ordinarie respektive suppleant)
- Turism/småföretagare (1 ordinarie respektive suppleant)
- Ideella organisationer (1 ordinarie respektive suppleant)
- Universitet/forskning (1 ordinarie respektive suppleant)

Inför föreningens bildande skapas en interimistisk styrelse med ordinarie styrelseledamöter och suppleanter. Då den interimistiska styrelsen utses eftersträvas en jämn könsfördelning. Den interimistiska styrelsen erbjuder en introduktion om UNESCOs program Människan och Biosfären, om styrelseuppdragets innebörd och om älvdalens näringar. Då föreningen väl är etablerad kan man övergå till en modell där styrelseledamöter väljs på årsmöte efter genomförd valberedning. Mandatperioden hos styrelsen bör differentieras så att inte hela styrelsen byts ut samtidigt. Styrelsen skall ha en strategisk roll och minst två möten skall hållas varje kalenderår. Då arbetet inom ett biosfärområde skall vara inspirerande och inte reglerande är det önskvärt att man i styrelsen strävar efter konsensus snarare än att man avrundar frågor genom omröstningar. I en framtida styrelse är det viktigt att definiera med vilka mandat respektive ledamot deltar i styrelsearbete. Det kommer att finnas personer som deltar på personligt mandat samtidigt som de flesta deltar som representeranter för en organisation.

Till styrelsens stöd utses ett arbetsutskott om tre till fyra personer ur styrelsen. Styrelsens uppgift är att fokusera på strategiska utvecklingsfrågor. Styrelsen beslutar årligen om biosfärkandidatens verksamhetsplan och kommunikationsplan och godkänner genomförd verksamhet som redovisas i den årliga verksamhetsberättelsen. Arbetsutskottets uppgift är att i första hand avlasta styrelsen med olika administrativa uppgifter som åligger en styrelse.

Det dagliga arbetet i biosfärkandidatorganisationen drivs av biosfärkansliet. Till biosfärkansliet knyts även en fast arbetsgrupp som speglar sammansättningen i den ideella föreningens styrelse. Den fasta arbetsgruppen bidrar med sina olika kompetenser till biosfärarbetet och bidrar i beredningen av frågor inför styrelsemötena. Beroende på föreningens årliga verksamhetsplaner tillsätts även tematiska arbetsgrupper för faktiskt arbete inom de områden man valt att fokusera på under innevarande år. Vissa arbetsgrupper kommer att ha hela älvdalen som arbetsfält medan andra, beroende på aktuell fråga kan bli mer lokala. Dessa arbetsgrupper kan sättas samman under årets gång och lösas upp igen då uppgift är genomförd.

Till föreningen knyts intresserade som vill verka som ambassadörer för det framtida biosfärområdet. Ambassadörer önskas både i byarna som länkar till lokalsamhällena, bland utflyttade med rötter i älvdalen och i kommunerna för att länka till det viktiga och relevanta arbete som genomförs.

Underlag för finansiering

Kostnader för arbete som biosfärkandidat	Årlig kostnad under kandidatur 3 år (kr)
Lönekostnad för koordinator inkl. lkp (exkl. OH och insatser från arbetsgrupp)	858 608
Lokaler och administration (kostnader beror av lokalisering)	100 000
Drift anställd personal	80 000
Arvodering, reseersättning styrelse	30 000
Möten och seminarier	190 000
Information och marknadsföring	200 000
Konsultarvoden	150 000
Ansökan (underlag, översättning, tryck och utskick)	75 000
Summa med 1 anställd koordinator	1 683 608

Tabell 4: Budget för genomförande av kandidatur

Finansiering kandidatarbete	2015	2016	2017	Totalt
Naturvårdsverket	400 000	400 000	400 000	1 200 000
Världsnaturfonden	400 000	400 000	400 000	1 200 000
Länsstyrelsen Västerbotten	462 208	458 608	458 608	1 379 424
Länsstyrelsen Norrbotten	50 000	50 000	50 000	150 000
Sorsele kommun	25 000	25 000	25 000	75 000
Arjeplogs kommun	25 000	25 000	25 000	75 000
Lycksele kommun	65 000	65 000	65 000	195 000
Vännäs kommun	50 000	50 000	50 000	150 000
Vindelns kommun	50 000	50 000	50 000	150 000
Umeå kommun	160 000	160 000	160 000	480 000
SUMMA	1 687 208	1 683 608	1 683 608	5 054 424

Tabell 5: Finansieringsplan för genomförande av kandidatur

Den budget som presenterats här budget avser det huvudsakliga arbetet som skall genomföras under biosfär-kandidatperioden. Utöver denna beskrivna budget som avser kontanta medel tillkommer det personella resurser från olika organisationer för styrelsearbete och delaktighet i arbetsgrupper. För styrelsearbete genomfört av mindre företagare och ideella krafter kommer det däremot att betalas ut dagarvoden och rese-ersättning för att skapa möjlighet till likvärdig delaktighet.

Under kandidaturen kommer det att utredas om det finns nya möjligheter för utökad kommunal samverkan i älvlandskapet genom att de berörda kommunerna flyttar relevant verksamhet och finansiering till biosfärområdet.

Under kandidaturen kommer det också att sökas projektmedel och sponsring från ytterligare organisationer och företag med anknytning till Vindelälvsdalen för att kunna genomföra ett antal av de prioriterade aktiviteter som identifierats under förstudien med avsikten att stärka de tre huvudfunktionerna dvs. utveckla, bevara och stödja i området.

Tidplan för kandidaturen

År 1 Kandidatur januari 2015 – december 2015

- Anställning för biosfärkandidatkoordinator påbörjas
- Biosfärkandidatorganisationen bildas med konstituerande föreningsmöte, styrelseutbildning, teambuildingverksamhet mm.
- Strategisk verksamhetsplan utformas för hela kandidaturen (med förankrad kommunikationsplan och budget)
- Biosfärområdeskandidatområdets värdegrund, verksamhetsidé och policys vidareutvecklas.
- Arbete genomförs för att skapa långsiktig finansiering av framtida biosfärområde
- Projektmedel och företagssponsring söks så att ekonomiskt utrymme för samt driva processer och projekt för att stödja de tre huvudfunktionerna (utveckla, bevara och stödja) i området skapas
- Kontakter med intressenter i älvdalen vidareutveckla
- Kontakter med forskare och bildningsinstanser vidareutveckla
- Internationella kontakter vidareutvecklas
- Faktasamling och kartläggningsarbete genomförs inför ansökan till UNESCO
- Prioriterade projekt utvalda i den strategiska verksamhetsplanen initieras
- Älvdalens framtida noder för lokalt ledd hållbar utveckling i biosfärområdet utreds vidare
- Zonering i det framtida biosfärområdet utreds och förankras bland aktörerna i området
- Verksamhetsberättelse skrivs

År 2 Kandidatur januari 2016 – december 2016

- Fortsatt sammanställning av underlag rörande området
- Fortsatt arbete med prioriterade processer och projekt
- Dokumentation av biosfäriska projekt i ”projektportfölj” för området
- Fortsatt arbete för att skapa långsiktig finansiering av framtida biosfärområde
- Fortsatt arbete med att söka projektmedel och företagssponsring för att skapa ekonomiskt utrymme för samt driva processer och projekt för att stödja de tre huvudfunktionerna (utveckla, bevara och stödja) i området
- Färdigställande och tryckning av remissversion av ansökan
- Ansökan skickas på remiss
- Ansökan färdigställs utifrån inkomna synpunkter
- Verksamhetsberättelse skrivs

År 3 Kandidatur januari 2017 – december 2017

- Fortsatt arbete med prioriterade processer och projekt
- Fortsatt arbete för att skapa långsiktig finansiering av framtida biosfärområde
- Fortsatt arbete med att söka projektmedel och företagssponsring för att skapa ekonomiskt utrymme för samt driva processer och projekt för att stödja de tre huvudfunktionerna (utveckla, bevara och stödja) i området
- Engelsk översättning av ansökan och tryckning av slutversion
- Nationell beslutsprocess
- Ansökan skickas till UNESCO senast september

År 4 2018

- Beslut av UNESCO, maj-juni
- Invigning av Biosfärområdet hösten 2018